

Temă de cercetare: *Pactul internațional privind drepturile de mediu*
– Proiect și Argumentum –

În cadrul preocupărilor de codificare și dezvoltare a dreptului mediului, în ultimul deceniu au fost elaborate și propuse spre dezbatere și adoptare mai multe proiecte de instrumente juridice internaționale, de diferite categorii, printre care și cel al unui *Pact global privind mediul* (2016) și, respectiv, cel referitor la *Pactul internațional privind drepturile de mediu* (PIDM). Acesta din urmă, realizat de o echipă internațională de specialiști, în cadrul Centrului Internațional de Drept Comparat al Mediului (CIDCM) din Limoges (Franța), partener de cooperare științifică cu Universitatea Ecologică din București (UEB) inițiat în 2017, se intenționează a deveni cel de-al treilea pact al drepturilor omului din sistemul ONU, alături de cele din 1966 – cel relativ la drepturile civile și politice și, respectiv, cel referitor la drepturile sociale, economice și culturale – . El a cunoscut mai multe variante succesive și se bucură de o susținere tot mai largă în mediile științifice, juridice și politice. Afirmarea inițiativei în vederea înscrierii sale pe agenda priorităților internaționale și a adoptării textului ca document internațional în cadrul Națiunilor Unite presupune o difuzare amplă și o dezbatere aprofundată a ideilor cuprinse, precum și o acceptare și o promovare corespunzătoare din partea a cât mai multor state.

În acest context și întru materializarea cooperării științifico-academice bilaterale, Școala doctorală de Drept din cadrul UEB a înscris în planul său de cercetare științifică, cu titlu de temă prioritară *analiza, dezbaterea și propuneri de lege ferenda* privind proiectul *Pactului internațional privind drepturile de mediu*.

Pentru aceasta, într-o primă etapă s-a realizat o versiune în limba română a proiectului PIDM (I), precum și o prezentare-argumentum a inițiativei CIDCE (II).

I

CENTRU INTERNATIONAL DE DREPT COMPARAT AL MEDIULUI

Statut consultativ special pe lângă Consiliul Economic și Social al Națiunilor Unite

Observator la Adunarea Națiunilor Unite pentru Mediu*

Proiect de Pact internațional privind drepturile de mediu

28 martie 2024

* CIDCE - 32, rue Turgot - 87000 Limoges (France) ; tél. : +33 (0) 607730751 ; site web:
<http://www.cidce.org>; e-mail : michel.prieur@unilim.fr - admin@cidce.org.

Preambul

Părțile la prezentul Pact,

1. *Considerând* că, în conformitate cu principiile proclamate în Pactele internaționale cu privire la Drepturile Civile și Politice și cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale, recunoașterea demnității inerente și a drepturilor egale și inalienabile ale tuturor membrilor familiei umane constituie fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume și *recunoscând* că aceste drepturi derivă din demnitatea inerentă persoanei umane¹,
2. *Considerând* că, în conformitate cu Carta Națiunilor Unite, popoarele sunt hotărâte să favorizeze progresul social și să instaureze condiții mai bune de viață într-o libertate mai mare², precum și să promoveze respectarea universală și efectivă a drepturilor omului și a libertăților fundamentale³,
3. *Recunoscând* că, în conformitate cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, idealul ființei umane libere, eliberată de teamă și de mizerie nu poate fi realizat numai dacă sunt create condiții care să permită ca toate popoarele să se poată bucura de drepturile lor de mediu, precum și de drepturile lor civile, politice, economice, sociale și culturale⁴,
4. *Reafirmând* că toate drepturile omului și libertățile fundamentale, inclusiv dreptul la un mediu curat, sănătos și durabil, sunt universale, indivizibile și interdependente și că revine statelor, persoanelor fizice și altor entități publice și private să respecte, protejeze și promoveze aceste drepturi⁵,
5. *Convinși* că pacea, statul de drept al mediului, respectarea drepturilor omului, dezvoltarea durabilă a mediului, dreptul la dezvoltare și protecția mediului pe o planetă viabilă în limitele planetare sunt indivizibile⁶,
6. *Recunoscând* că, în conformitate cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, oricare persoană are dreptul la un nivel de viață suficient pentru sănătatea și bunăstarea sa și a familiei sale⁷,
7. *Considerând* că mediul trebuie înțeles în toate dimensiunile sale, inclusiv uscatul, apa, oceanele, atmosfera și spațiul extraatmosferic, și că dreptul la un mediu curat, sănătos și durabil

¹ Pact internațional cu privire la drepturile economice, sociale, și culturale, 16 decembrie 1966 („PIDESC”), preambul ; Pact internațional cu privire la drepturile civile și politice, 16 decembrie 1966 („PIDCP”), preambul.

² Carta Națiunilor Unite, preambul, para. 4.

³ Carta Națiunilor Unite, art. 55 și Declarația Universală a Drepturilor Omului, 10 decembrie 1948 („DUDO”), preambul

⁴ *Ibidem*.

⁵ Rezoluțiile Adunării Generale a Națiunilor Unite 32/130 din 16 decembrie 1977 și 41/117 din 4 decembrie 1986.

⁶ Declarația de la Rio privind mediul și dezvoltarea, adoptată de Conferința Națiunilor Unite privind mediul și dezvoltarea la 14 iunie 1992 („Declarația de la Rio”), principiul 25; privind dreptul la dezvoltare, mai multe rezoluții ale Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite, cea mai recentă fiind Rezoluția 78/203 din 19 decembrie 2023; și ale Consiliului pentru Drepturile Omului, cea mai recentă fiind Rezoluția 51/7 din 6 octombrie 2022.

⁷ DUDO, art. 25-1.

se aplică tuturor resurselor de mediu, indiferent dacă acestea sunt deținute cu titlu public, privat, în temeiul dreptului cutumiar sau ca bunuri comune,

8. *Profund preocupati* de riscurile cu care se confruntă omenirea și natura, în special de creșterea frecvenței și intensității catastrofelor, inclusiv a celor induse de schimbările climatice, de pierderea accelerată a biodiversității, de degradarea aerului, a uscatului și a oceanelor și de răspândirea globală a pandemiilor și a bolilor infecțioase, toate acestea afectând din ce în ce mai mult exercitarea deplină a tuturor drepturilor omului, inclusiv a dreptului la un mediu curat, sănătos și durabil, și reprezintă o amenințare vitală pentru generațiile prezente și viitoare⁸,

9. *Constatând* că degradarea mediului, care afectează în mod inevitabil întreaga omenire, este adesea însoțită de încălcări directe sau indirecte ale drepturilor omului, în special ale dreptului la viață, dreptului la sănătate, dreptului la apă, dreptului la alimentație, dreptului la viață privată și drepturilor procedurale⁹,

10. *Constatând*, în mod reciproc, că unele încălcări ale drepturilor omului sunt însoțite de distrugerea mediului,

11. *Considerând* că drepturile omului sunt o formă de reziliență în fața degradării mediului¹⁰,

12. *Luând notă* de dreptul fiecărei persoane de a trăi în armonie cu natura și în limitele planetei¹¹, condus de o conexiune simbiotică între ființele umane și ecosistemele naturale, într-o relație mutual benefică,

⁸ Proiectul Declarației Universale a Drepturilor Omului, preambul, § 7, prezentat de F. Hollande, președintele Republicii Franceze, Secretarului General al Organizației Națiunilor Unite, 28 aprilie 2016; Rezoluția 78/153 a Adunării Generale a Națiunilor Unite - Protejarea climei globale pentru generațiile prezente și viitoare, A/RES/78/153, 19 decembrie 2023; Rezoluția 53/6 a Consiliului pentru Drepturile Omului - Drepturile omului și schimbările climatice, A/HRC/RES/53/6, 12 iulie 2023; rapoartele tematice ale Raportorului special pentru drepturile omului și mediu privind: mediul non-toxic (A/HRC/49/53, 2022), alimentația sănătoasă (A/76/179, 2021), criza apei (A/HRC/46/28, 2021), aerul curat (A/HRC/40/55, 2019), schimbările climatice (A/74/161, 2019; A/HRC/31/52, 2016) și biodiversitatea (A/HRC/34/49, 2017); rezumatul seminarului de experți privind rolul drepturilor omului și al protecției mediului în prevenirea viitoarelor pandemii, A/HRC/52/44, 2022; rapoartele raportorului special privind implicațiile asupra drepturilor omului ale gestionării și eliminării ecologic rațională a produselor și deșeurilor periculoase referitoare la: schimbările climatice (A/HRC/54/25, 2023), drepturile popoarelor indigene (A/77/183, 2022), mineritul (A/HRC/51/35, 2022) și materialele plastice (A/76/207, 2021); primul raport al raportorului special privind promovarea și protecția drepturilor omului în contextul schimbărilor climatice (A/77/226, 2022).

⁹ David R. Boyd, Drepturile omului depind de o biosferă sănătoasă, A/75/161, 2020; Tlaleng Mofokeng, Alimentația, nutriția și dreptul la sănătate, A/78/185, 2023.

¹⁰ Consiliul European, Principii etice pentru reducerea riscurilor de dezastre și reziliența persoanelor, EUROPA, Strasbourg, 2011.

¹¹ Declarația de la Stockholm, principiul 1; Declarația de la Rio, principiul 1; Convenția de la Aarhus din 1998 privind accesul la informație, participarea publicului la adoptarea deciziilor și accesul la justiție în domeniul mediului („Convenția de la Aarhus”), art. 1; Carta Africană a Drepturilor Omului și ale Popoarelor, art. 24; Acordul regional de la Escazú din 2018 privind accesul la informații, participarea publicului și accesul la justiție în probleme de mediu în America Latină și Caraibe („Acordul de la Escazú”), art. 1; Rezoluția 76/300 a Adunării Generale a ONU; Rezoluția 48/13 a Consiliului pentru Drepturile Omului.

13. *Reamintind* consensul internațional care există după Declarația de la Stockholm din 1972, conform căruia fiecare persoană are dreptul fundamental la un mediu de calitate în care să trăiască în demnitate și bunăstare, care a fost precizat și recunoscut pe deplin prin Rezoluția 76/300 a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite și Rezoluția 48/13 a Consiliului pentru Drepturile Omului care garantează dreptul la un mediu curat, sănătos și durabil,

14. *Luând notă* de faptul că dreptul omului la un mediu sănătos este recunoscut de mai multe convenții internaționale și regionale, precum și de constituțiile majorității statelor membre ale Organizației Națiunilor Unite,

15. *Considerând* că libertatea de asociere, dreptul de a apăra drepturile privind mediul și drepturile la informație, la participare și la acces la justiție sunt recunoscute de instrumentele internaționale și regionale privind drepturile omului,

16. *Recunoscând* că pacea, dezvoltarea și protecția mediului sunt interdependente și indisolubile¹²,

17. *Considerând* că în prezent este urgent să se stabilească, într-un Pact universal, reguli internaționale privind dreptul omului la un mediu curat, sănătos și durabil, obligatorii pentru state, indivizi și alte entități publice și private și aplicabile de către acestea,

Au convenit următoarele:

PARTEA I: DREPTURI ȘI OBLIGAȚII

Articolul 1. Dreptul la un mediu curat, sănătos și durabil

1. Oricare persoană și toate popoarele au dreptul de a trăi într-un mediu curat, sănătos și durabil, care include în special o climă sigură și stabilă, ecosisteme sănătoase și biodiversitate, un mediu netoxic, un aer curat, o apă potabilă în cantitate suficientă și alimente sănătoase produse într-un mod durabil.

2. Dreptul la un mediu curat, sănătos și durabil trebuie respectat, protejat și aplicat în mod efectiv și echitabil, pentru a asigura sănătatea, siguranța, securitatea, mijloacele de subsistență și bunăstarea individuală și colectivă pentru generațiile prezente și viitoare, în armonie cu natura¹³.

3. Realizarea și exercitarea dreptului la un mediu curat, sănătos și durabil sunt favorizate de o relație simbiotică între ființele umane și ecosistemele naturale, într-o relație reciproc avantajoasă bazată pe recunoașterea și aplicarea drepturilor naturii.

4. Oricare persoană și toate popoarele au obligația de a proteja mediul și de a contribui la îmbunătățirea acestuia.

Articolul 2. Drepturile omului în legătură cu mediul

1. Oricare persoană și toate popoarele au drepturile omului legate de mediu, în special:

¹² Declarația de la Rio, principiul 25.

¹³ Declarația de la Stockholm, principiul 1; Declarația de la Rio, principiul 1; Convenția de la Aarhus, art. 1; Carta africană a drepturilor omului și ale popoarelor, art. 24; Acordul de la Escazú, art. 1; Rezoluția 76/300 a Adunării Generale a Națiunilor Unite; Rezoluția 48/13 a Consiliului pentru Drepturile Omului.

- a) dreptul de a se bucura de cea mai bună stare posibilă de sănătate fizică și mentală, propice bunăstării la toate vârstele, în conformitate cu principiile abordării „o singură sănătate”¹⁴ ;
- b) dreptul de a avea acces la apă potabilă și abordabilă, adecvată și echitabilă pentru salubritate și igienă;
- c) dreptul la o alimentație sănătoasă și nutritivă, în cantitate suficientă, asigurată prin sisteme alimentare durabile, adaptate la provocările de mediu; și
- d) dreptul la o locuință adecvată, salubră și la prețuri accesibile.

2. Părțile iau măsuri suplimentare pentru a proteja drepturile persoanelor care sunt cele mai vulnerabile la daunele de mediu ori amenințate în mod special de acestea, ținând cont de nevoile, riscurile și capacitățile lor¹⁵.

Articolul 3. Dreptul la un nivel ridicat de protecție a mediului și la neregresiune

1. Oricare persoană și toate popoarele au dreptul la un nivel ridicat de protecție a mediului și la neregresiunea nivelurilor deja atinse¹⁶.

2. Părțile adoptă măsurile necesare pentru a combate în mod eficient amenințările la adresa mediului, pentru a asigura un nivel ridicat de protecție¹⁷. Aceste măsuri nu pot avea ca efect, direct sau indirect, deplasarea sau transferul către alte State de activități și substanțelor care provoacă o degradare gravă a mediului sau sunt repute ca nocive pentru sănătatea umană¹⁸.

Articolul 4. Dreptul la prevenirea degradării mediului¹⁹

1. Oricare persoană și toate popoarele au dreptul la luarea unor măsuri pentru a preveni oricare degradare a mediului care împiedică exercitarea deplină a drepturilor omului²⁰.

2. În acest scop, oricare persoană și toate popoarele au datoria de a preveni degradarea mediului.

¹⁴ PIDESC, art. 12; Comitetul pentru drepturile economice, sociale și culturale, Comentariul general nr. 14, 2000; Agenda 2030, ODD 3; Rezoluția 3/4 a Adunării Națiunilor Unite pentru Mediu - Mediu și sănătate, UNEP/EA.3/Res.4, 30 ianuarie 2018; Rezoluția 51/21 a Consiliului pentru Drepturile Omului - Dreptul oricărei persoane de a se bucura de cel mai înalt standard posibil de sănătate fizică și mentală, A/HRC/RES/51/21, 7 octombrie 2022.

¹⁵ Principiile-cadru privind drepturile omului și mediul, A/HRC/37/59 (2018), principiul 14.

¹⁶ Documentul final Rio+20, 2012, para. 20. Rapoarte de John H. Knox A/HRC/25/53, 30 decembrie 2013, para. 55; A/HRC/31/52, 1 februarie 2016, para. 67, 68, 75; Rezoluțiile UICN 5.128 a Congresului mondial de la Jeje din 2012 și 0.82 a Congresului mondial de la Hawaii din 2016; Rezoluția Parlamentului European din 29 septembrie 2011 privind elaborarea unei poziții comune în vederea Conferinței Organizației Națiunilor Unite privind dezvoltarea durabilă (Rio+20), para. 97; UICN, Proiectul de pact internațional privind mediul și dezvoltarea, 2015 („Proiectul UICN”), art. 10; Acordul de la Paris privind clima, art. 4-3; Acordul de la Escazú, art. 3-c.

¹⁷ Declarația de la Rio, principiul 11.

¹⁸ Declarația de la Rio, principiul 14; Proiectul UICN, art. 18.

¹⁹ Declarația de la Stockholm, principiul 21; Declarația de la Rio, principiul 2; Proiectul UICN, art. 14.

²⁰ Principiile-cadru privind drepturile omului și mediul, A/HRC/37/59 (2018), principiile 1 și 2.

3. Oricare persoană și toate popoarele, precum și fiecare Parte aflată sub jurisdicția sa, vor avea în vedere ca activitățile sale și cele aflate sub controlul său nu cauzează daune mediului altor State sau al zonelor care nu aparțin niciunei jurisdicții naționale.

Articolul 5. Dreptul la măsuri de precauție²¹

1. Pentru a evita degradarea mediului sau pentru a proteja oricare dintre drepturile recunoscute în prezentul Pact, orice persoană are dreptul la luarea de măsuri de precauție, în conformitate cu drepturile protejate în prezentul Pact.

2. În acest scop, orice persoană are datoria de a lua măsurile de precauție necesare.

Articolul 6. Dreptul la acțiune împotriva degradării mediului și la repararea daunelor

1. Oricare persoană și toate popoarele au dreptul de a solicita ca, în conformitate cu principiul „poluatorul plătește”, costurile de prevenire a degradării mediului și costurile de reparare a degradării mediului să fie suportate de poluator²².

2. Oricare persoană și toate popoarele au dreptul la repararea daunelor aduse mediului, în principal prin readucerea acestuia la starea sa anterioară²³, sau la indemnizații adecvate pentru prejudiciile suferite ca urmare a acestor daune.

Articolul 7. Dreptul la evaluarea impacturilor asupra mediului și sociale²⁴

1. Oricare persoană și toate popoarele au dreptul de a dispune de o evaluare prealabilă a impactului de mediu și a celui social al proiectelor, planurilor, programelor, politicilor și activităților care pot avea un efect negativ asupra mediului sau pot împiedica exercitarea deplină a drepturilor omului²⁵.

²¹ Principiul 15 din Declarația de la Rio; art. 6 din Proiectul UICN; art. 5 din Carta franceză a mediului din 2005; para. 158 din documentul final Rio+20; art. 3-3 din Convenția-cadru a Națiunilor Unite privind schimbările climatice („CCONUSC”); articolul 1 din Protocolul de la Cartagena privind biosecuritatea; art. 1 din Convenția de la Stockholm privind poluanții organici persistenti; art. 7-e din Acordul privind conservarea și utilizarea durabilă a diversității biologice marine din zonele aflate dincolo de jurisdicția națională („Acordul BBNJ”).

²² Declarația de la Rio, principiul 16; Convenția privind dreptul utilizării a cursurilor de apă internaționale în scopuri altele decât navigația, articolul 21; Proiectul IUCN, articolul 29; privind internalizarea costurilor de prevenire și control al poluării și a costurilor daunelor aduse mediului, Recomandarea OCDE C (90) 177 (final) din 1991.

²³ Declarația de la Stockholm, Principiul 21; Declarația de la Rio, Principiul 2; Curtea Internațională de Justiție, Anumite activități desfășurate de Nicaragua în zona de frontieră (Costa Rica c. Nicaragua), 2 februarie 2018.

²⁴ Declarația de la Rio, principiile 17 și 19; Proiectul UICN, art. 46; Raportul lui John H. Knox, A/HRC/25/53, 30 decembrie 2013, § 30; Convenția de la Espoo privind evaluarea impactului asupra mediului într-un context transfrontalier și Protocolul de la Kiev privind evaluarea strategică de mediu; Convenția privind diversitatea biologică, art. 14-1, alin. 14-1; CCNUSC, art. 4-1; Convenția privind dreptul mării, art. 206; Acordul BBNJ, partea IV; Curtea Internațională de Justiție, Fabrici de celuloză pe râul Uruguay (Argentina v. Uruguay), 20 aprilie 2010.

²⁵ Principiile-cadru privind drepturile omului și mediul, A/HRC/37/59 (2018), principiul 8.

2. Studiile de impact de mediu și social includ impactul transfrontalier și responsabilitățile potențiale. În acest context, Părțile notifică Statelor vizate proiectele care le pot afecta și organizează consultări cu promptitudine și cu bună-credință.

Articolul 8. Dreptul la dezvoltare în armonie cu natura și sustenabilitatea mediului²⁶

1. Oricare persoană și toate popoarele au dreptul inalienabil la dezvoltare în armonie cu natura și la viabilitatea mediului, care este indivizibil și interdependent cu toate celelalte drepturi și libertăți fundamentale ale omului, inclusiv de drepturile enunțate în prezentul Pact.

2. În garantarea dreptului la dezvoltare în armonie cu natura și viabilitatea mediului, Părțile adoptă măsuri conforme cu drepturile și îndatoririle enunțate în prezentul Pact.

3. Pentru ca drepturile enunțate în prezentul Pact să fie protejate în beneficiul generațiilor prezente și viitoare, Părțile au în vedere ca toate politicile publice și procesele de dezvoltare să ia în considerare sustenabilitatea mediului pe termen lung²⁷.

Articolul 9. Libertăți de opinie și de exprimare în materie de mediu²⁸

1. Oricare persoană și toate popoarele au dreptul să aibă și să exprime opinii și să comunice și să difuzeze idei și informații privind mediul.

2. Părțile vor lua toate măsurile necesare pentru a se asigura că aceste libertăți să fie efectiv respectate.

Articolul 10. Dreptul la informații privind mediul

1. Oricare persoană și toate popoarele au dreptul, fără a fi nevoite să se dovedească un interes special, la un acces abordabil, efectiv și în timp util la informațiile de mediu, inclusiv la informațiile privind substanțele și activitățile periculoase, precum și la obținerea și difuzarea acestora²⁹.

2. Părțile garantează dreptul de acces al publicului la informațiile de mediu aflate în posesia, controlul sau în păstrarea lor, în conformitate cu principiul divulgării maxime³⁰.

²⁶ Declarația privind dreptul la dezvoltare, Rezoluția 41/128 a Adunării Generale a Națiunilor Unite, 4 decembrie 1986; Carta africană a drepturilor omului și ale popoarelor, art. 22; Protocolul la Carta africană a drepturilor omului și ale popoarelor privind drepturile femeilor în Africa, art. III; Declarația de la Rio, principiul 3; Rezoluția 53/28 a Consiliului pentru Drepturile Omului - Contribuția dezvoltării la exercitarea tuturor drepturilor omului, 14 iulie 2023; Proiectul Pactului internațional privind dreptul la dezvoltare, Raportul președintelui-raportor al Grupului de lucru privind dreptul la dezvoltare, A/HRC/54/50, 18 iulie 2023, art. 4; Proiectul UICN, art. 11; Agenda 2030, para. 35.

²⁷ Agenda 2030, paragrafele 18, 50, 53; Decizia 27/9 a Consiliului de administrație al PNUE - Promovarea justiției, guvernantei și dreptului pentru durabilitatea mediului, UNEP/GC.27/17, 12 martie 2013; Declarația de la Rio, principiile 3 și 4.

²⁸ DUDO, art. 19; PIDCP, art. 19; Rezoluția 50/15 a Consiliului pentru Drepturile Omului - Libertatea de opinie și de exprimare, A/HRC/RES/50/15, 8 iulie 2022.

²⁹ Principiile-cadru privind drepturile omului și mediul, A/HRC/37/59 (2018), Principiul 7.

³⁰ Acordul de la Escazú, art. 5.1.

3. Aceste informații sunt divulgate într-un mod pertinent, inteligibil și sunt disponibile la un cost rezonabil, inclusiv prin intermediul tehnologiilor informației și comunicării³¹.

4. Părțile facilitează, în special, accesul la informațiile de mediu pentru persoanele sau grupurile aflate în situații de vulnerabilitate, ținând cont de drepturile recunoscute populațiilor indigene și tribale, stabilind proceduri pentru furnizarea de asistență și luând în considerare condițiile și specificitățile lor³².

5. Părțile garantează, pe cât posibil și ținând cont de resursele disponibile, că autoritățile competente produc, colectează, fac publice și difuzează informațiile de mediu legate de funcțiile lor și că le actualizează periodic³³.

Articolul 11. Dreptul de a participa la procesul decizional privind mediul³⁴

1. Oricare persoană și toate popoarele au dreptul de a participa în mod efectiv la procesele decizionale de la început, la nivel local, național și internațional, privind deciziile administrative specifice sau deciziile generale în materie.

2. Dreptul la participare se aplică în special deciziilor privind proiectele, activitățile, strategiile³⁵, planurile, programele, politicile și legile susceptibile de a avea un impact asupra protecției, utilizării și gestiunii mediului.

3. Părțile garantează dreptul publicului la o participare deschisă și incluzivă în procesul decizional în materie de mediu³⁶, care să fie adaptată la caracteristicile sociale, economice, culturale, geografice și de gen ale publicului³⁷.

4. Atunci când iau decizii privind mediul, Părțile țin cont în mod corespunzător de rezultatele participării publicului.

Articolul 12. Dreptul de acces la justiție în materie de mediu³⁸

1. Oricare persoană și toate popoarele au dreptul, fără a suferi represalii, amenințări sau violență, la o cale de acțiune promptă, adecvată și eficientă în fața organelor judiciare sau a oricăror altor organe independente, pentru reclamațiile vizând de protecția și restaurarea mediului și drepturile protejate de prezentul Pact³⁹.

³¹ DUDO, art. 19; PIDCP, art. 19; Convenția de la Aarhus, art. 4 și 5; Acordul de la Escazú, art. 5 și 6; Rezoluția 78/243 a Adunării Generale a Națiunilor Unite - Tehnologiile informației și comunicațiilor pentru dezvoltare durabilă, 22 decembrie 2023.

³² Acordul de la Escazú, art. 5.3.

³³ Acordul de la Escazú, art. 6.1.

³⁴ Convenția de la Aarhus, art. 6-8 și 8; Acordul de la Escazú, art. 7.

³⁵ Acordul de la Escazú, art. 7.3.

³⁶ Acordul de la Escazú, art. 7.2.

³⁷ Acordul de la Escazú, art. 7.10.

³⁸ Acordul de la Escazú, art. 8.

³⁹ DUDO, art. 8; PIDCP, art. 2-3; Rezoluția Adunării Generale a Națiunilor Unite 60/147 din 16 decembrie 2005 privind „Principiile și directivele de bază privind dreptul la o cale de atac și la reparații pentru victimele încălcărilor grave ale dreptului internațional privind drepturile omului și ale încălcărilor grave ale dreptului internațional umanitar”; Declarația de la Rio, principiul 10; Convenția de la Aarhus, art.

2. Victimele daunelor transfrontiere de mediu au dreptul de acces la căi de acțiune în Statul Parte de origine a acestor daune⁴⁰.
3. Părțile garantează dreptul de acces la justiție persoanelor sau grupurilor aflate în situații vulnerabile prin instituirea de mecanisme de sprijin, cuprinzând, după caz, asistență lingvistică, tehnică și juridică gratuită⁴¹.

Articolul 13. Dreptul la educație pentru mediu

1. Oricare persoană are dreptul la educație și formare pe tot parcursul vieții în materie de mediu și de climă⁴².
2. Educația pentru mediu pune accentul pe dobândirea de cunoștințe referitoare la utilizarea echilibrată a mediului și la diferitele metode de gestionare a mediului natural într-un mod respectuos.

Articolul 14. Egalitatea de gen și măsurile vizând a o promova

1. Orice persoană are dreptul la egalitate de gen și la măsuri care țin cont de problemele de gen pentru a face față schimbărilor climatice și degradării mediului. Persoanele de toate genurile au drepturi egale la emancipare, management, decizie și participare deplină, egală și semnificativă, precum și la oportunități egale de a fi administratori, lideri și apărători ai resurselor naturale și agenți ai schimbării în ceea ce privește protejarea mediului⁴³.
2. Părțile pun în aplicare măsuri de promovare a egalității de gen care să fie capabile să modifice normele și sistemele ce perpetuează inegalitatea de gen și să atace cauzele profunde ale discriminării bazate pe gen, inclusiv cele legate de dreptul femeilor și al fetelor la un mediu curat, sănătos și durabil.

9-4; Proiectul UICN, art. 61; Acordul de la Escazú, art. 8; Principiile-cadru privind drepturile omului și mediul, A/HRC/37/59 (2018), principiul 10.

⁴⁰ Proiectul UICN, art. 62; Convenția de la Helsinki privind efectele transfrontaliere ale accidentelor industriale, art. 9.

⁴¹ Acordul de la Escazú, art. 8.5.

⁴² PIDESC, art. 13; Proiectul UICN, art. 54; Rezoluția 53/7 a Consiliului pentru Drepturile Omului - Dreptul la educație, A/HRC/RES/53/7, 12 iulie 2023, care recunoaște în preambul „efectele negative ale schimbărilor climatice și ale dezastrelor naturale asupra realizării depline a dreptului la educație, precum și rolul educației în sensibilizarea cu privire la atenuarea schimbărilor climatice și adaptarea la acestea”. În mod similar, Rezoluția 78/156 a Adunării Generale a Națiunilor Unite - Educația pentru dezvoltare durabilă în contextul Agendei 2030 pentru dezvoltare durabilă, A/RES/78/156, 19 decembrie 2023, a recunoscut „rolul educației pentru dezvoltarea durabilă în sensibilizarea necesității [...] de a combate schimbările climatice, de a conserva biodiversitatea și ecosistemele, de a construi comunități rezistente la dezastre [...]”. A se vedea, de asemenea: Principiile-cadru privind drepturile omului și mediul, A/HRC/37/59 (2018), principiul 6.

⁴³ Rezoluția Adunării Generale a Națiunilor Unite 76/300 (2022), p. 2.

Articolul 15. Drepturile privind mediul, ale copiilor și tinerilor⁴⁴

1. Copiii și tinerii au dreptul la un mediu curat, sănătos și durabil, incluzând aerul curat, o climă sigură și stabilă, ecosisteme sănătoase și biodiversitatea, accesul la apă potabilă în cantitate suficientă, alimente sănătoase și durabile și un mediu netoxic. Acest drept este legat în mod direct, în special, de drepturile la viață, la supraviețuire și la dezvoltare, la cea mai bună stare de sănătate posibilă, ținând cont de pericolele și riscurile poluării mediului, la un nivel de trai satisfăcător și la educație, inclusiv la cea vizând a însuși respectul pentru mediul natural⁴⁵.
2. Copiii și tinerii au dreptul ca deciziile privind mediul, inclusiv legile, reglementările, politicile, normele, liniile directoare, planurile, strategiile, bugetele și acordurile internaționale, precum și furnizarea de ajutor pentru dezvoltare, să fie luate în interesul lor superior. Atunci când o decizie privind mediul este susceptibilă de a avea un impact semnificativ asupra copiilor și tinerilor, este necesar să li se ofere acestora oportunități de participare efectivă și consistentă⁴⁶.
3. Copiii și tinerii au dreptul de a avea acces la informații, de a participa la procesul decizional și de a beneficia de un acces la justiție adaptat, copiilor, cu căi de acțiune eficiente, care sunt esențiale pentru emanciparea lor, în special prin educație, pentru a deveni actorii propriului lor destin⁴⁷.

Articolul 16. Drepturile apărătorilor drepturilor omului legate de mediu⁴⁸

1. Apărătorii drepturilor omului legate de mediu, inclusiv avertizorii, au dreptul la un mediu sigur care să le permită îndeplinirea misiunii lor fără piedici și în deplină siguranță⁴⁹.
2. Apărătorii drepturilor omului legate de mediu au dreptul la protecție și la securitate în exercitarea, printre altele, a drepturilor la libertatea de opinie, de exprimare, de întrunire pașnică și de asociere, *on-line*, cât și *off-line*, care sunt esențiale pentru promovarea și protecția drepturilor omului și pentru protecția și conservarea mediului⁵⁰.
3. Ținând cont de obligațiile Statelor în domeniul drepturilor omului, inclusiv de obligațiile lor internaționale, de principiile lor constituționale și de conceptele fundamentale ale sistemelor

⁴⁴ Comentariul general nr. 26 (2023) privind drepturile copilului și mediul, cu un accent deosebit pe schimbările climatice, CRC/C/GC/26; Rezoluția 45/30 a Consiliului pentru Drepturile Omului - Drepturile copilului: realizarea drepturilor copilului printr-un mediu sănătos, 7 octombrie 2020; Rezoluția 78/187 a Adunării Generale a Națiunilor Unite - Drepturile copilului, 19 decembrie 2023.

⁴⁵ Comentariul general nr. 26, para. 63 și 64.

⁴⁶ Ibidem, para. 16, cu referire la articolul 3 din Convenția privind drepturile copilului.

⁴⁷ Ibidem, para. 66.

⁴⁸ Rezoluția 78/216 a Adunării Generale a Națiunilor Unite - Punerea în aplicare a Declarației privind dreptul și responsabilitatea indivizilor, grupurilor și organelor societății de a promova și proteja drepturile omului și libertățile fundamentale universal recunoscute prin crearea unui mediu sigur și favorabil pentru apărătorii drepturilor omului și asigurarea protecției acestora, A/RES/78/216, 19 decembrie 2023; Rezoluția 40/11 a Consiliului pentru Drepturile Omului - Recunoașterea contribuției apărătorilor drepturilor omului legate de mediu la exercitarea drepturilor omului, protecția mediului și dezvoltarea durabilă, A/HRC/RES/40/11, 21 martie 2019; Acordul Escazú, art. 9.

⁴⁹ Rezoluția 40/11 a Consiliului pentru Drepturile Omului - Recunoașterea contribuției apărătorilor drepturilor omului legate de mediu la exercitarea drepturilor omului, protecția mediului și dezvoltarea durabilă, A/HRC/RES/40/11, 21 martie 2019, para. 2.

⁵⁰ Ibidem, para. 2.

lor juridice, Părțile iau măsuri adecvate și efective pentru a recunoaște, proteja și promova toate drepturile apărătorilor drepturilor omului legate de mediu, inclusiv dreptul lor la viață, la integritate personală, la libertatea de opinie și de exprimare, de întrunire pașnică și de asociere, la libera circulație, precum și capacitatea lor de a-și exercita drepturile de acces⁵¹.

4. Părțile iau măsuri adecvate, efective și oportune pentru a preveni, investiga și reprimă atacurile, amenințările sau intimidarea, cărora le pot deveni victime apărătorii drepturilor omului legate de mediu în exercitarea drepturilor enunțate în prezentul Pact⁵².

5. Oricare persoană și toate popoarele au dreptul la nesupunere civilă non-violentă în contextul unei urgențe ecologice.

Articolul 17. Drepturile privind mediul ale populațiilor indigene și tribale

1. Popoarele indigene și tribale, în calitate de grupuri distincte și în virtutea tradițiilor și obiceiurilor lor, au dreptul la protecția mediului, terenurilor, teritoriilor și resurselor lor⁵³, ținând cont de ordinea lor juridică endogenă.

2. Popoarele indigene și tribale au dreptul la împărțirea echitabilă a beneficiilor derivate din activitățile legate de terenurile, teritoriile și resursele lor⁵⁴.

3. Popoarele indigene și tribale au dreptul de acces la resursele naturale esențiale pentru subzistența și cultura lor și au dreptul la partajarea avantajelor legate de utilizarea durabilă a resurselor naturale, inclusiv a resurselor genetice, pe terenurile și teritoriile lor.

4. Popoarele indigene și tribale au dreptul, în caz de deplasare forțată, la un loc de viață adecvat și sigur, care să le permită să utilizeze în mod eficient resursele naturale potrivit mijloacelor de subzistență și modurilor lor de viață.

5. Popoarele indigene și tribale au dreptul de a participa și de a consimți în mod liber, în prealabil și în cunoștință de cauză, la toate deciziile care le afectează drepturile de mediu⁵⁵.

Articolul 18. Drepturile persoanelor aflate în situații de catastrofă și de persoane deplasate din motive de mediu

1. Persoanele vulnerabile la catastrofe au dreptul de a primi în prealabil informații detaliate cu privire la riscurile actuale și la pierderile suferite în trecut în materie de sănătate și de mediu, precum și de a beneficia de un sistem de alertă rapidă și eficientă și de o asistență de urgență⁵⁶.

⁵¹ Acordul Escazú, art. 9.

⁵² Ibidem.

⁵³ Declarația de la Rio, principiul 22; Proiectul UICN, articolul 16; Rezoluția Adunării Generale a Națiunilor Unite 61/295 - Declarația Națiunilor Unite privind drepturile popoarelor indigene, 13 septembrie 2007, A/RES/61/295; Rezoluția Adunării Generale a Națiunilor Unite 78/189 - Drepturile popoarelor indigene, 19 decembrie 2023, A/RES/78/189; Rezoluția Consiliului pentru Drepturile Omului 51/18 - Drepturile omului și popoarele indigene, 6 octombrie 2022, A/HRC/RES/51/18.

⁵⁴ Principiile-cadru privind drepturile omului și mediul, A/HRC/37/59 (2018), Principiul 15.

⁵⁵ Convenția OIM privind popoarele indigene și tribale, 1989 (nr. 169).

⁵⁶ Declarația de la Rio, principiul 18; Comisia de Drept Internațional, Proiectul de articole privind protecția persoanelor în caz de catastrofe, 2016 („Proiectul CDI”), art. 9-2; Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Tatar v. România, 27 ianuarie 2009, § 122; Agenda 2030, ODD-urile 11 și 13.

2. Părțile se asigură că toate drepturile omului prevăzute în prezentul Pact și de dreptul internațional, inclusiv de dreptul internațional umanitar, să fie garantate persoanelor vulnerabile la dezastre.

3. Toate drepturile civile, politice, sociale, economice, culturale și de mediu sunt garantate persoanelor deplasate, în mod voluntar sau forțat, în interiorul propriei lor țări sau în străinătate, din cauza schimbărilor bruște sau progresive ale mediului lor.

4. Persoanele deplasate intern și internațional au dreptul la un statut juridic special pentru a garanta demnitatea umană și drepturile lor umane fundamentale și pentru a le asigura o „ședere potrivită și sigură” în timpul deplasării⁵⁷.

Articolul 19. Nediscriminarea

Părțile garantează că drepturile prevăzute în prezentul pact vor fi exercitate fără niciun fel de discriminare bazată pe rasă, sex, vârstă, limbă, religie, opinie politică sau de altă natură, origine națională sau socială, avere, naștere sau altă situație⁵⁸.

Articolul 20. Echitate și solidaritate

Părțile veghează ca drepturile și obligațiile prevăzute în prezentul Pact să fie exercitate cu respectarea echității și solidarității între generații. Ele își îndeplinesc obligațiile ținând cont de responsabilitățile lor comune, dar diferențiate⁵⁹.

PARTEA II: COOPERAREA INTERNAȚIONALĂ

Articolul 21. Obligația de cooperare

1. Părțile cooperează între ele, prin acțiuni comune și separate, în vederea creării unor condiții internaționale favorabile realizării drepturilor enunțate în prezentul Pact.

2. În acest scop, părțile cooperează, în conformitate cu capacitățile lor respective, într-un spirit de parteneriat global și de bună-credință, pentru a monitoriza, evalua, conserva, proteja și restabili sănătatea și integritatea sistemelor terestre, luând în considerare nevoile persoanelor care au fost discriminate istoric sau care se află în situații vulnerabile.

3. În punerea în aplicare a acordurilor de mediu și a altor obligații internaționale referitoare la mediu, Părțile la prezentul Pact depun eforturi pentru a consolida drepturile de mediu ale tuturor popoarelor.

Articolul 22. Obligația de asistență pentru punerea în aplicare a drepturilor de mediu

În vederea realizării depline a drepturilor recunoscute în prezentul Pact, Părțile vor lua măsuri concrete și țintite, individual și în comun, pentru a ajuta alte state, după nevoi, prin toate mijloacele

⁵⁷ Proiectul Convenției privind statutul persoanelor strămutate din motive de mediu, ediția a 4-a, 2018 (<https://drive.google.com/file/d/1pkB4qgS81MuHKPaLnEf6wxJGbWM0M4UX/view>); Raportul lui John H. Knox A/HRC/31/52, 1 februarie 2016, para. 24 și 61.

⁵⁸ PIDESC, art. 2-2; PIDCP, art. 26; Proiectul UICN, art. 62; Principiile-cadru privind drepturile omului și mediul, A/HRC/37/59 (2018), principiul 3.

⁵⁹ Carta mondială a naturii, principiile 1-6; CCNUSC, art. 3-1; Proiectul UICN, art. 5; Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, art. 37; Acordul de la Escazú, art. 3; Acordul BBNJ, art. 7.

adecvate, inclusiv schimbul de cunoștințe și de cele mai bune practici, sensibilizarea publicului, consolidarea instituțională și juridică, transferul de tehnologie, consolidarea capacităților și colaborarea cu societatea civilă.⁶⁰

Articolul 23. Cooperarea în caz de catastrofe și situații de urgență

1. Părțile notifică rapid statelor potențial afectate și organizațiile internaționale competente orice situație de urgență de mediu și climatică și orice catastrofă sau orice risc de catastrofă care survine în limitele jurisdicției sau sub controlul lor și care poate avea efecte negative asupra exercitării drepturilor enunțate în prezentul Pact.

2. Părțile alertează imediat toate populațiile vizate și iau toate măsurile necesare pentru a atenua efectele nefaste ale acestor catastrofe și situații de urgență, și consultă Statele potențial afectate într-un stadiu timpuriu și cu bună-credință⁶¹.

3. Părțile se ajută reciproc și asigură respectarea drepturilor omului și a integrității ecosistemelor în cadrul operațiunilor de salvare și de ajutorare⁶².

PARTEA III: PUNEREA ÎN APLICARE

Articolul 24. Obligația de punere în aplicare efectivă

Părțile pun în mod efectiv în aplicare drepturile și obligațiile prevăzute în prezentul Pact. Acestea adoptă toate măsurile necesare în acest scop.

Articolul 25. Restricționarea limitărilor de drepturi

Exercitarea drepturilor enunțate în prezentul Pact nu poate fi supusă decât limitărilor stabilite prin lege, numai în măsura compatibilă cu natura acestor drepturi și exclusiv în vederea favorizării protecției mediului și bunăstării într-o societate democratică⁶³.

Articolul 26. Interpretarea și aplicarea Pactului

1. Nici o dispoziție din prezentul Pact nu poate fi interpretată ca implicând pentru vreun Stat, organ, o societate, un grup sau o persoană un drept oarecare de a se angaja în vreo activitate sau de a îndeplini vreun act vizând să compromită drepturile sau libertățile recunoscute sau de a le supune unor limitări mai mari decât cele prevăzute în prezentul Pact⁶⁴.

2. Nici o dispoziție din prezentul Pact nu poate fi interpretată ca limitând capacitatea Părților de a lua măsuri mai stricte pentru a proteja drepturile garantate prin acesta.

⁶⁰ PIDESC, art. 2-1; Declarația de la Rio, principiul 9.

⁶¹ Proiectul UICN, art. 19.

⁶² Declarația de la Rio, principiul 18; Proiectul CDI, art. 11 și 12; Proiectul UICN, art. 19; Cadrul de la Sendai pentru reducerea riscului de catastrofe 2015-2030; Rezoluția Adunării Generale a ONU 77/164 - Reducerea riscului de catastrofe, A/RES/77/164, 14 decembrie 2022.

⁶³ PIDESC, art. 4; Protocolul de la San Salvador privind drepturile economice, sociale și culturale, art. 5; Convenția europeană a drepturilor omului, art. 8; Rezoluția 52/22 a Consiliului pentru Drepturile Omului - Drepturile omului, democrația și statul de drept, 3 aprilie 2023.

⁶⁴ PIDESC, art. 5-1.

3. Prezentul Pact nu poate fi interpretat ca limitând drepturile naturii sau ale oricărui element al acesteia atunci când acestea sunt recunoscute de o Parte sau în dreptul internațional⁶⁵.
4. Principiile următoare ghidează interpretarea obligațiilor Părților în cadrul prezentului Pact: principiul responsabilităților comune, dar diferențiate și ale capacităților respective⁶⁶; dreptul intergenerațional de a trăi în armonie cu natura⁶⁷; și interdependența între ființele umane și mediul lor⁶⁸.
5. Orice îndoială cu privire la interpretarea și aplicarea prezentului Pact va fi soluționată în modul cel mai favorabil pentru protecția naturii și deplinei exercitări a drepturilor de mediu de către generațiile prezente și viitoare⁶⁹.

PARTEA IV: URMĂRIRE ȘI CONFORMITATE

Articolul 27. Comitetul pentru drepturile de mediu

1. Se instituie un Comitet pentru drepturile de mediu (denumit în continuare Comitetul) pentru a monitoriza și a examina respectarea drepturilor și obligațiilor prevăzute în prezentul Pact.
2. Comitetul este format din optsprezece experți de înaltă ținută morală și cu competență și experiență recunoscute în domeniul drepturilor de mediu.
3. Membrii Comitetului sunt aleși de către Părți dintre resortisanții lor și își exercită mandatul în nume personal, luându-se în considerare repartizarea geografică echitabilă și reprezentarea echitabilă a sexelor, precum și reprezentarea diferitelor forme de civilizație și a principalelor sisteme juridice.
4. Membrii Comitetului sunt aleși prin vot secret de pe o listă de persoane nominalizate de către Părți. Fiecare Parte poate desemna un candidat dintre resortisanții săi.
5. Prima alegere a membrilor Comitetului va avea loc în termen de șase luni de la data intrării în vigoare a prezentului Pact. Ulterior, alegerile vor avea loc la fiecare doi ani. Cu cel puțin patru luni înainte de data fiecărei alegeri, Secretarul General al Organizației Națiunilor Unite va invita, în scris, Părțile să propună candidații lor într-un termen de două luni. Secretarul general va întocmi apoi lista în ordine alfabetică a candidaților astfel desemnați, indicând Părțile care i-au desemnat, și o va comunica Părților la prezentul Pact.
6. Alegerile au loc în timpul reuniunilor Părților convocate de Secretarul General al Națiunilor Unite. La aceste reuniuni, pentru care cvorumul e constituit din două treimi din Părți, candidații aleși în Comitet sunt cei care au obținut cel mai mare număr de voturi și majoritatea absolută a voturilor reprezentanților Părților prezente și votante.

⁶⁵ Drepturile naturii sunt protejate prin constituție și/sau lege într-o varietate de țări, printre care Bolivia, Ecuador, Uganda, Panama, etc.

⁶⁶ Convenția de la Stockholm, preambul, par. 13; Acordul de la Paris privind schimbările climatice, preambul, par. 3; CCNUSC, art. 3.

⁶⁷ Declarația de la Rio, Principiul 7.

⁶⁸ Convenția privind zonele umede de importanță internațională, în special ca habitat al păsărilor acvatice (1971, amendată în 1982 și 1987), preambul.

⁶⁹ Declarația globală a UICN privind statul de drept în domeniul mediului (2016), Principiul 5.

7. Membrii Comitetului sunt aleși pentru o perioadă de patru ani. Ei pot fi realeși dacă o nouă candidatură a lor e prezentată. Mandatul a cinci dintre membrii aleși la prima alegere expiră după doi ani. Numele acestor cinci membri sunt trase la sorți de către președintele de ședință imediat după prima alegere.

8. În cazul decesului sau al demisiei unui membru al Comitetului sau dacă, din orice alt motiv, un membru declară că nu își mai poate exercita funcțiile sale în cadrul Comitetului, Partea care a prezentat candidatura sa numește un alt expert dintre resortisanții săi pentru a ocupa locul vacant pentru restul mandatului, sub rezerva aprobării Comitetului.

9. Comitetul își adoptă regulamentul său de procedură.

10. Comitetul își alege biroul său pentru o perioadă de doi ani.

11. Reuniunile Comitetului au loc, în mod normal, la sediul Organizației Națiunilor Unite sau în orice alt loc adecvat stabilit de Comitet. Comitetul se reunește în mod normal în fiecare an. Durata sesiunilor sale este stabilită și modificată, dacă este necesar, de o reuniune a Părților la prezentul Pact, sub rezerva aprobării Adunării Generale a Națiunilor Unite.

12. Secretarul general al Organizației Națiunilor Unite pune la dispoziție Comitetului personalul și facilitățile necesare pentru îndeplinirea eficientă a funcțiilor conferite în temeiul prezentului Pact.

13. Membrii Comitetului primesc, cu aprobarea Adunării Generale a Națiunilor Unite, remunerații prelevate din resursele Națiunilor Unite, în condițiile și potrivit modalităților fixate de Adunarea Generală.⁷⁰

Articolul 28. Rapoarte către Comitet⁷¹

1. Părțile la prezentul Pact prezintă rapoarte la fiecare doi ani cu privire la măsurile adoptate și la progresele realizate în vederea promovării punerii în aplicare și asigurării respectării drepturilor și îndatoririlor enunțate în prezentul Pact.

2. Rapoartele descriu eficacitatea măsurilor luate și orice dificultăți întâlnite de către Părți în îndeplinirea obligațiilor care le revin în temeiul prezentului Pact.

3. Toate rapoartele vor fi adresate Secretarului General al Organizației Națiunilor Unite, care va transmite copii Consiliului Economic și Social și Comitetului.

4. Secretarul general al Organizației Națiunilor Unite poate, după consultarea Comitetului, să transmită instituțiilor specializate interesate copii ale rapoartelor sau părți din acestea care intră în domeniul lor de competență.

5. Comitetul este însărcinat să examineze toate rapoartele prezentate de către Părți și să formuleze recomandări către Consiliul Economic și Social.

⁷⁰ Convenția privind drepturile copilului, art. 43; Convenția privind drepturile persoanelor cu handicap, art. 34.

⁷¹ PIDCP, art. 40 ; PIDESC, art. 17.

6. Părțile prezintă Consiliului Economic și Social observațiile lor asupra oricărei recomandări formulate în virtutea alineatului 5 sau cu privire la orice mențiune dintr-o recomandare conținută într-un raport al Comitetului.

Articolul 29. Comunicări între state

Orice Parte la prezentul Pact poate supune Comitetului reclamații privind încălcări ale prezentului Pact de către o altă Parte.

Articolul 30. Comunicări individuale

1. Comitetul examinează orice comunicare primită de la persoane particulare sau grupuri de persoane ori în numele acestora, aflate sub jurisdicția unei Părți, care pretind că sunt victime ale unei încălcări de către Partea respectivă a unuia dintre drepturile sau a uneia dintre obligațiile enunțate în prezentul Pact.

2. O comunicare poate fi prezentată în numele unor persoane particulare sau grupuri de persoane decât cu consimțământul acestora, cu excepția cazului în care autorul nu poate justifica că acționează în numele lor fără un astfel de consimțământ⁷².

Articolul 31. Procedura

Comunicările prezentate în baza articolelor 29 și 30 sunt tratate în conformitate cu procedura stabilită în anexa la prezentul Pact.

Articolul 32. Măsuri de protecție

Părțile iau toate măsurile necesare pentru a se asigura că persoanele aflate sub jurisdicția lor nu sunt supuse niciunei forme de rele tratamente sau intimidare ca urmare a faptului că au adresat comunicări Comitetului în conformitate cu articolele 29 și 30 din prezentul Pact⁷³.

Articolul 33. Consultanța experților

1. Comitetul transmite, dacă consideră necesar și cu consimțământul Părții interesate, instituțiilor specializate, fondurilor și programelor Națiunilor Unite și altor organisme competente observațiile sau recomandările sale cu privire la comunicările și cererile care indică o nevoie de consiliere sau de asistență tehnică, însoțite, după caz, de comentariile și sugestiile Părții cu privire la aceste observații sau recomandări.

2. Comitetul poate, de asemenea, să aducă în atenția acestor entități, cu consimțământul Părții interesate, orice chestiune pe care o ridică comunicările examinate în temeiul prezentului Pact care le poate ajuta să se pronunțe, fiecare în sfera sa de competență, asupra oportunității măsurilor internaționale de natură să contribuie la a ajuta Părțile să progreseze pe calea punerii în aplicare a drepturilor recunoscute în prezentul Pact.

3. Se va stabili, în conformitate cu procedurile pertinente ale Adunării Generale a Națiunilor Unite, un fond cu destinație specială, care va fi administrat în conformitate cu Regulamentul financiar și normele financiare ale Organizației Națiunilor Unite, menit să furnizeze Părților o asistență specializată și tehnică, cu consimțământul Părții interesate, în vederea unei mai bune

⁷² PIDESC, Protocolul facultativ, art. 2.

⁷³ PIDESC, Protocolul facultativ, articolul 13.

aplicării a drepturilor recunoscute în prezentul Pact, în așa fel încât să contribuie la consolidarea capacităților naționale în domeniul drepturilor de mediu în contextul prezentului Pact.

4. Dispozițiile prezentului articol nu prejudiciază obligația fiecărei Părți de a-și îndeplini angajamentele asumate în virtutea prezentului Pact.⁷⁴

Articolul 34. Raportul anual al Comitetului

În raportul său anual, Comitetul include un rezumat al activităților sale întreprinse în temeiul prezentului pact⁷⁵.

PARTEA V: DISPOZIȚII FINALE

Articolul 35. Semnarea, ratificarea, aprobarea, acceptarea și aderarea

1. Prezentul Pact este deschis spre semnare oricărui Stat membru al Organizației Națiunilor Unite și al instituțiilor sale specializate, precum și organizațiilor de integrare regională de la _____ la _____ la _____⁷⁶.

2. Prezentul Pact este supus ratificării, aprobării sau acceptării Statelor și organizațiilor de integrare regională. El este deschis aderării Statelor și organizațiilor de integrare regională începând cu ziua următoare celei la care a încetat să fie deschis semnării. Instrumentele de ratificare, aprobare, acceptare și aderare sunt depuse la Depozitar⁷⁷.

3. Depozitarul informează toate Statele și toate organizațiile de integrare regională care au semnat, ratificat, aprobat, acceptat sau aderat la prezentul Pact despre depunerea fiecărui instrument de ratificare, aprobare, acceptare sau aderare.

4. Prin „organizație de integrare regională” se înțelege orice organizație constituită de Statele suverane ale unei regiuni date, căreia Statele membre i-au transferat competența în domeniile reglementate de prezentul Pact. În instrumentele lor de ratificare, aprobare, acceptare sau aderare, aceste organizații declară limitele competenței lor cu privire la aspectele reglementate de prezentul Pact. Ulterior, ele notifică Depozitarului orice modificare pertinentă a întinderii competenței lor⁷⁸.

5. În prezentul Pact referirile la „Părți” includ organizațiile de integrare regională în limitele competenței lor⁷⁹.

6. În domeniile care țin de competența lor, organizațiile de integrare regională își exercită dreptul de vot cu un număr de voturi egal cu numărul statelor lor membre care sunt Părți la prezentul Pact. Aceste organizații nu exercită dreptul lor de vot dacă Statele membre îl exercită pe al lor, și invers⁸⁰.

⁷⁴ PIDESC, Protocolul facultativ, articolul 14.

⁷⁵ PIDESC, Protocolul facultativ, articolul 15.

⁷⁶ PIDESC, art. 26; Convenția privind drepturile persoanelor cu handicap, art. 42; Acordul BBNJ, art. 65.

⁷⁷ Convenția privind drepturile persoanelor cu handicap, art. 43; Acordul BBNJ, art. 66.

⁷⁸ Convenția privind drepturile persoanelor cu handicap, art. 44-1; Acordul BBNJ, art. 67-2.

⁷⁹ Convenția privind drepturile persoanelor cu handicap, art. 44-2.

⁸⁰ Convenția privind drepturile persoanelor cu handicap, art. 44-4; Acordul BBNJ, art. 64-2.

Articolul 36. Intrarea în vigoare

1. Prezentul Pact va intra în vigoare în a treizecea zi după depunerea la Depozitar a celui de-al trezecilea instrument de ratificare, aprobare, acceptare sau aderare.
2. Pentru fiecare Stat sau organizație de integrare regională care ratifică, aprobă, acceptă sau aderă la prezentul Pact după depunerea celui de-al trezecilea astfel de instrument, Pactul intră în vigoare în a treizecea zi după data depunerii propriului său instrument.⁸¹
3. În sensul alineatelor (1) și (2) de mai sus, orice instrument depus de o organizație de integrare regională nu va fi considerat ca venind să se adauge instrumentelor deja depuse de Statele membre ale respectivei organizații.⁸²

Articolul 37. Aplicarea cu titlu provizoriu

1. Prezentul Pact poate fi aplicat cu titlu provizoriu de către orice stat sau organizație de integrare regională prin adresarea unei notificări scrise Depozitarului la momentul semnării sau al depunerii instrumentului de ratificare, aprobare, acceptare sau aderare. Această aplicare provizorie produce efecte de la data primirii notificării de către Depozitar.
2. Aplicarea provizorie de către un Stat sau o organizație de integrare regională încetează la data intrării în vigoare a prezentului Pact pentru acel Stat sau organizație de integrare regională sau atunci când statul sau respectiva organizație notifică în scris Depozitarului intenția sa de a înceta aplicarea provizorie.⁸³

Articolul 38. Depozitarul

Secretarul general al Organizației Națiunilor Unite este Depozitarul prezentului Pact.⁸⁴

Articolul 39. Rezerve

Nici o rezervă nu poate fi făcută la prezentul Pact.⁸⁵

Articolul 40. Amendamente

1. Oricare Parte la prezentul Pact poate propune un amendament și îi poate depune textul la Secretarul General al Organizației Națiunilor Unite. Secretarul General transmite Părților orice propunere de amendament, solicitându-le să indice dacă doresc să se convoace o conferință a Părților în vederea examinării acestor proiecte și a decide pe acest subiect. Într-un termen de patru luni de la data transmiterii, dacă cel puțin o treime din Părți se declară în favoarea unei asemenea

⁸¹ Convenția privind drepturile persoanelor cu handicap, art. 45; Acordul BBNJ, art. 68-2.

⁸² Convenția privind drepturile persoanelor cu handicap, art. 44-3; Acordul BBNJ, art. 68-3.

⁸³ Acordul BBNJ, articolul 69; Acordul privind măsurile statului de port pentru prevenirea, descurajarea și eliminarea pescuitului ilegal, nedeclarat și nereglementat (2009), articolul. 32; Acordul privind punerea în aplicare a dispozițiilor Convenției Națiunilor Unite asupra dreptului mării referitoare la conservarea și gestionarea stocurilor transzonale de pești și a stocurilor de pești mari migratori (1995), art. 41; Acordul privind punerea în aplicare a părții XI din Convenția Națiunilor Unite asupra dreptului mării (1994), art. 7.

⁸⁴ Convenția privind drepturile persoanelor cu handicap, art. 41.

⁸⁵ Convenția privind diversitatea biologică, art. 37; CCNUSC, art. 24; Acordul de la Paris privind clima, art. 29; Acordul de la Escazu, art. 23.

conferințe, Secretarul general convoacă conferința sub auspiciile Organizației Națiunilor Unite. Orice amendament adoptat de majoritatea Părților prezente și votante la conferință este supus spre aprobare Adunării Generale a Națiunilor Unite.⁸⁶

2. Amendamentele intră în vigoare după ce au fost aprobate de Adunarea Generală a Națiunilor Unite și acceptate de două treimi din Părțile la prezentul Pact.

3. Un amendament adoptat și aprobat în conformitate cu paragraful 1 intră în vigoare în a treizecea zi următoare datei la care numărul instrumentelor de acceptare depuse atinge două treimi din numărul Părților de la data adoptării sale. Ulterior, amendamentul intră în vigoare pentru fiecare Parte în a treizecea zi următoare depunerii instrumentului său de acceptare. Amendamentul nu leagă decât Părțile care l-au acceptat.⁸⁷

Articolul 41. Notificări din partea depozitarului

Independent de notificările prevăzute la alineatul 3 al articolului 35, Depozitarul va informa toate Statele și toate organizațiile de integrare regională vizate la articolul 35 paragraful 1 :

- a) despre semnăturile puse pe prezentul Pact și pe instrumentele de ratificare, aprobare, acceptare și aderare depuse în conformitate cu articolul 35 ;
- b) de data la care prezentul Pact intră în vigoare în conformitate cu articolul 36 și data intrării în vigoare a modificărilor prevăzute la articolul 40.

Articolul 42. Texte autentice

1. Prezentul Pact, ale cărui texte în limbile arabă, chineză, engleză, franceză, rusă și spaniolă sunt egal autentice, va fi depus în arhivele Organizației Națiunilor Unite.

2. Depozitarul va transmite o copie certificată conformă a prezentului Pact tuturor Statelor și tuturor organizațiilor de integrare regională menționate la articolul 35 paragraful 1.

Drept care, subsemnații împuterniciți în mod corespunzător de guvernele lor respective, au semnat prezentul Pact.

⁸⁶ PIDESC, art. 29.

⁸⁷ Convenția privind drepturile persoanelor cu handicap, art. 47.

Anexă - Procedura privind comunicările

A - Comunicări individuale

Articolul 1. Prezentare

Comunicările individuale în temeiul articolului 30 din prezentul Pact pot fi prezentate de către persoane particulare sau grupuri de asemenea persoane ori în numele persoanelor sau grupurilor aflate sub jurisdicția unei Părți care afirmă că sunt victime ale unei încălcări de către Partea respectivă a unuia dintre drepturile prevăzute în prezentul Pact. O comunicare poate fi prezentată în numele unor persoane particulare sau grupuri de asemenea persoane decât cu consimțământul lor, cu excepția cazului în care autorul nu poate justifica faptul că acționează în numele lor fără un astfel de consimțământ⁸⁸.

Articolul 2. Admisibilitate

1. Comitetul nu examinează nici o comunicare fără a fi verificat că toate căile de acțiune interne au fost epuizate. Această regulă nu se aplică în cazurile în care procedura de acțiune excede unui termen rezonabil.

2. Comitetul declară inadmisibilă orice comunicare care :

- a) Nu este prezentată în termen de douăsprezece luni de la epuizarea căilor de acțiune interne, în afara cazurilor în care autorul poate demonstra că nu a fost posibil să prezinte comunicarea în acest termen;
- b) Se referă la o situație care a apărut înainte de intrarea în vigoare a prezentului Pact pentru Partea interesată, cu excepția cazului în care problema persistă după această dată;
- c) Privește o chestiune ce a fost deja examinată sau care a făcut deja ori face obiectul unui examen în cadrul unei alte proceduri de anchetă ori de reglementare la nivel internațional;
- d) Este incompatibilă cu dispozițiile prezentului Pact;
- e) Este în mod manifest nefondată, insuficient motivată sau se bazează exclusiv pe informații difuzate de mijloacele de informare în masă;
- f) Constituie o exercitare abuzivă a dreptului de a prezenta o comunicare;
- g) Este anonimă sau nu a fost prezentată în scris⁸⁹.

Articolul 3. Dezavantaj notabil

Comitetul poate, dacă este necesar, să refuze să examineze o comunicare în cazul în care nu reiese că autorul a suferit un dezavantaj notabil, cu excepția cazului în care Comitetul nu consideră că comunicarea ridică o problemă gravă de importanță generală⁹⁰.

Articolul 4. Măsuri provizorii

1. După primirea unei comunicări și înainte de luarea unei decizii pe fond, Comitetul poate în orice moment să supună, de urgență, atenției Părții interesate o cerere prin care îi solicită să ia măsurile provizorii care pot fi necesare în circumstanțe excepționale pentru a evita ca un eventual prejudiciu ireparabil să nu fie cauzat victimei sau victimelor prezumatei încălcări.

⁸⁸ PIDESC, Protocolul facultativ, articolul 2.

⁸⁹ PIDESC, Protocolul facultativ, articolul 3.

⁹⁰ PIDESC, Protocolul facultativ, articolul 4.

2. Comitetul nu prejudică decizia sa privind admisibilitatea ori fondul comunicării prin simplul fapt că își exercită facultatea care îi este dată la paragraful 1.⁹¹

Articolul 5. Transmiterea

1. În afara cazului în care o consideră inadmisibilă din oficiu, fără a o referi Părții interesate, Comitetul aduce la cunoștința Părții respective, în mod confidențial, orice comunicare care îi este adresată.

2. În termen de șase luni, Partea interesată prezintă în scris Comitetului explicații ori declarații, aducând precizări privind cauza ce face obiectul comunicării indicând, dacă e cazul, măsurile corective pe care le-a luat⁹².

Articolul 6. Reglementarea pe cale amiabilă

1. Comitetul pune la dispoziția Părților interesate bunele sale oficii în vederea ajungerii la o reglementare amiabilă a problemei, bazată pe respectarea obligațiilor enunțate în Pact.

2. Orice acord de reglementare amiabilă pune capăt examinării comunicării prezentate în virtutea acestui Pact⁹³.

Articolul 7. Examinare

1. Comitetul examinează comunicările care îi sunt adresate în virtutea articolului 30 din prezentul Pact ținând cont de toată documentația pusă la dispoziția sa, fiind de înțeles că această documentație trebuie comunicată părților interesate.

2. Comitetul examinează în ședință nepublică comunicările ce îi sunt adresate în temeiul prezentului Pact.

3. Atunci când examinează o comunicare prezentată în temeiul prezentului Pact, Comitetul poate consulta, după caz, documentația relevantă care emană de la alte organe sau instituții specializate, fonduri, programe și mecanisme ale Națiunilor Unite și de la alte organizații internaționale, inclusiv sistemele regionale pentru drepturile omului, precum și orice observații sau comentarii făcute de Partea în cauză.

4. Atunci când examinează comunicările primite în temeiul prezentului Pact, Comitetul determină caracterul adecvat al măsurilor luate de Parte în conformitate cu dispozițiile părții I a prezentului Pact. Procedând astfel, Comitetul ține seama de faptul că Partea poate adopta o gamă largă de măsuri pentru a pune în aplicare drepturile enunțate în prezentul Pact⁹⁴.

Articolul 8. Urmărirea

1. După examinarea unei comunicări, Comitetul transmite Părților interesate constatările sale cu privire la comunicare, însoțite, după caz, de recomandările sale către Părțile interesate.

⁹¹ PIDESC, Protocolul facultativ, articolul 5.

⁹² PIDESC, Protocolul facultativ, articolul 6.

⁹³ PIDESC, Protocolul facultativ, articolul 7.

⁹⁴ PIDESC, Protocolul facultativ, articolul 8.

2. Partea vizată acordă atenția cuvenită constatărilor și eventualelor recomandări ale Comitetului și prezintă Comitetului, în termen de șase luni, un răspuns scris conținând informații cu privire la orice acțiune întreprinsă în lumina constatărilor și recomandărilor Comitetului.

3. Comitetul poate invita Partea în cauză să prezinte informații suplimentare cu privire la măsurile luate ca răspuns la constatățile sau eventualele sale recomandări, inclusiv, dacă Comitetul le consideră adecvate, în rapoartele ulterioare ale Părții prezentate în temeiul articolului 28 din prezentul Pact⁹⁵.

B - Comunicări interstatale

Articolul 9. Procedura

Comunicările interstatale în temeiul articolului 29 din prezentul Pact sunt tratate în conformitate cu următoarea procedură:

- a) Dacă o Parte consideră că o altă Parte nu își îndeplinește obligațiile care îi revin în temeiul Pactului, aceasta poate, printr-o comunicare scrisă, să aducă problema la cunoștința respectivei Părți. Partea poate, de asemenea, să informeze Comitetul cu privire la această chestiune. În termen de trei luni de la primirea comunicării, Partea destinată să furnizeze Părții comunicante explicații scrise sau orice alte declarații scrise ce clarifică chestiunea, inclusiv, în măsura în care este posibil și pertinent, informații cu privire la normele sale de procedură și la mijloacele de acțiune exercitate, pendinte sau posibile;
- b) În cazul în care problema nu este soluționată în mod satisfăcător pentru ambele Părți interesate în termen de șase luni de la data primirii comunicării inițiale de către Partea destinată, oricare dintre Părți are dreptul de a sesiza Comitetul prin notificarea Comitetului și a celeilalte Părți interesate;
- c) Comitetul poate să se ocupe de o cauză care îi este supusă numai după ce s-a asigurat că toate căile de acțiune interne disponibile au fost exercitate și epuizate. Această regulă nu se aplică în cazurile în care, în opinia Comitetului, procedura de recurs se prelungește dincolo de un termen rezonabil;
- d) Sub rezerva dispozițiilor de la alineatul c), Comitetul își pune bunele sale oficii la dispoziția Părților interesate în vederea unei soluționări amiabile a problemei pe baza respectării obligațiilor prevăzute în prezentul Pact;
- e) Comitetul se întrunește în ședințe nepublice atunci când examinează comunicări în temeiul prezentului articol;
- f) În orice cauză ce îi este supusă în temeiul alineatului b), Comitetul poate solicita Părților interesate menționate la alineatul b) să furnizeze orice informații pertinente;
- g) Părțile interesate menționate la alineatul b) au dreptul de a fi reprezentate în timpul examinării problemei de către Comitet și de a prezenta observații oral și/sau în scris ori sub orice altă formă;
- h) Comitetul trebuie să prezinte un raport, în cel mai scurt timp de la data primirii notificării menționate la alineatul b) ;
- i) În fiecare cauză raportul este comunicat Părților interesate⁹⁶.

Articolul 10. Ancheta

⁹⁵ PIDESC, Protocolul facultativ, articolul 9.

⁹⁶ PIDESC, Protocolul facultativ, articolul 10.

1. În cazul în care Comitetul primește informații fiabile care indică încălcări grave sau sistematice de către o Parte a oricăruia dintre drepturile prevăzute în prezentul Pact, el invită Partea respectivă să coopereze la examinarea informațiilor și să prezinte observații cu privire la informațiile respective.

2. Pe baza observațiilor formulate eventual de către Partea interesată și precum a oricăror altor informații credibile de care dispune, Comitetul poate desemna unul sau mai mulți dintre membrii săi pentru a efectua o anchetă și pentru a-i prezenta de urgență rezultatele ei. Această anchetă poate include, atunci când este justificat și cu acordul Părții în cauză, o vizită pe teritoriul său.

3. Ancheta este confidențială și se solicită cooperarea Părții interesate în toate etapele procedurii.

4. După studierea rezultatelor anchetei, Comitetul le comunică Părții interesate, însoțite, eventual, de observații și recomandări.

5. După ce a fost informată cu privire la rezultatele anchetei și la observațiile și recomandările Comitetului, Partea interesată prezintă observațiile sale Comitetului în termen de șase luni.

6. Odată încheiată procedura de anchetă întreprinsă în virtutea alineatului (2), Comitetul poate decide, după consultări cu Partea interesată, să introducă un succint rezumat al rezultatelor procedurii în raportul său anual⁹⁷.

Articolul 11. Urmărire

1. Comitetul poate invita Partea interesată să includă în raportul pe care acesta îl prezintă în temeiul articolului 28 din prezentul Pact, detalii privind măsurile luate în urma unei anchete efectuate în temeiul articolului 10.

2. După expirarea termenului de șase luni, menționat la articolul 10 alineatul (6), Comitetul poate, la nevoie, să invite Partea în cauză să îl informeze cu privire la măsurile luate în urma unei astfel de anchete⁹⁸.

⁹⁷ PIDESC, Protocolul facultativ, articolul 11.

⁹⁸ PIDESC, Protocolul facultativ, articolul 12.

II. Pentru un al treilea pact interstatal al drepturilor omului: *Pactul internațional privind drepturile de mediu* – Argumentum –

*Prof. univ. dr. Mircea Duțu,
Președintele Universității Ecologice din București,
Membru de onoare al Consiliului de administrație al
Centrului Internațional de Drept Comparat al Mediului (CIDCE)*

*A venit timpul politic și juridic pentru un al treilea Pact internațional privind drepturile omului, cel al drepturilor umane la mediu, afirma recent sentențios dar și profetic prof. Michel Prieur, Președintele Centrului Internațional de Drept Comparat al Mediului (CIDCM) din Limoges (Franța) și coordonatorul proiectului științific internațional de redactare a anteproiectului unui asemenea document, în cadrul unui colocviu desfășurat la București și organizat de Universitatea Ecologică din București (UEB) și CIDCE¹ și înscrisa un atare demers în urmările și evoluțiile conceptual-reglementare ale *Declarației Universale a Drepturilor Omului* din 10 decembrie 1948 care proclama, printre altele, dreptul oricărei persoane la un nivel de viață satisfăcător pentru a asigura sănătatea sa, bunăstarea și cea a familiei sale (art. 25), iar în virtutea prevederilor art. 13-1 al Cartei ONU din 1945 se încurajează „dezvoltarea progresivă a dreptului internațional și codificarea sa”. Dintr-o asemenea perspectivă, în raport cu realitățile naturale, socio-economice și culturale și transformările aferente, dreptul la un mediu sănătos s-a cristalizat în mod progresiv la nivel internațional și național, îndeosebi după Declarația de la Stockholm (1972), ajungându-se astfel la momentul de a se proceda la codificarea sa, elaborându-se, spre adoptare, un tratat internațional în acest sens. Un exemplu concret și o opțiune posibilă fezabilă o reprezintă proiectul de *Pact internațional privind drepturile de mediu* (PIDM), realizat la apelul lui Laurent Fabius, din 2016, ministrul de externe al Franței de atunci, care a făcut după aceea obiectul unei consultări internaționale a juriștilor de mediu și din domeniul drepturilor omului proveniți de pe toate continentele și a fost transmis apoi Consiliului Drepturilor Omului al ONU de la Geneva în 2017, *via* un expozeu scris. După 2021 am asistat la multiplicarea semnalelor favorabile recunoașterii universale a drepturilor la mediu (precum adoptarea rezoluției 48/13 din 8 octombrie 2021 a Consiliului Drepturilor Omului care a recunoscut pentru prima dată „dreptul la un mediu curat, sănătos și durabil”, a rezoluției Adunării Generale a ONU din 28 iulie 2022 care proclama dreptul la un mediu curat, sănătos și durabil, cele două avize consultative privind clima, care se referă expres la drepturile omului: pe lângă Curtea Interamericană a Drepturilor Omului și, respectiv, pe lângă Curtea Internațională de Justiție din 28 martie 2023 sau Avizul Consultativ al Tribunalului Internațional al Dreptului Mării din 21 mai 2024 în care se constată că schimbarea climatică „suscită preocupări în materie de drepturi ale omului”), ceea ce a justificat și determinat inițiativa CIDCE de a actualiza succesiv proiectul inițial, ultima variantă datând din 28 martie 2024.*

1. Inițiative de codificare și dezvoltare a dreptului mediului. În ultimul deceniu s-au înmulțit inițiativele venite din partea societății civile și lumii academice menite să propună texte

¹ M. Prieur, *Pour l'adoption d'un Pacte internationale sur les droits humains à l'environnement ou 3ème Pact sur les droits de l'homme*, intervenție în cadrul colocviului cu tema *Droit Humain à l'environnement et Pacte vert européen*, organizat de UEB în colaborare cu CIDCE, București, 28-29 mai 2024.

– obligatorii sau declarative – pentru o mai bună protecție (juridică) a umanității și mediului². Ca expresie a dimensiunii planetare a problematicii mediului, complexității și interdependențelor aspectelor protecției sale și proiectele preconizate în acest sens au, prin excelență, un caracter global. Printre acestea se remarcă proiectele de acest gen promovate în Franța, țara cea mai activă în privința promovării problematicii juridice ecologice în plan internațional, în general și în cadrul ONU, în special. Avântul acestor preocupări a cunoscut punctul culminant de exprimare în contextul adoptării la Paris, în decembrie 2015, a Acordului privind clima și al preocupărilor de punere a sa în aplicare. Trei dintre acestea au cunoscut un impact deosebit în rândul specialiștilor și le-a reținut atenția prin ideile emise și perspectivele astfel deschise³. *Declarația drepturilor umanității* (realizată de un comitet de experți condus de C. Lepage, în pregătirea COP-21 de la Paris din 2015) cuprinde 6 principii, 6 drepturi și 6 îndatoriri, recunoscând legăturile dintre om și natură, precum și între generațiile prezente și viitoare; scopul acestui instrument de *soft law* este acela de a consacra valori intangibile în materie de mediu⁴. *Pactul internațional (global) pentru mediu* (elaborat în 2017 de Clubul juriștilor, coordonat de avocatul Yann Aguilla, însușit de guvernul francez și promovat în cadrul ONU) se înscrie în contextul preocupărilor de promovare a unui instrument-cadru mondial privind protecția mediului într-o perspectivă pe termen lung⁵. În fine, proiectul cu denumirea inițială *Pact internațional relativ la dreptul ființelor umane la mediu* [elaborat în 2017 de Centrul Internațional de Drept Comparat al Mediului (CIDCE) din Limoges-Franța, sub coordonarea prof. Michel Prieur], spre deosebire de proiectul Pactului mondial, urmărește recunoașterea universală a dreptului ființelor umane la mediu nu într-un nou tratat privind mediul, ci într-un nou tratat privind drepturile omului⁶.

Toate aceste propuneri sistematice, bine încheiate ideatic în raport cu scopul concret urmărit și judicios redactate tehnic, provenite din partea zonei societății civico-academice, exprimă rolul sporit al doctrinei specializate în stimularea și dinamizarea procesului normativ internațional în materie.

Ele conțin principii, drepturi și îndatoriri sistematizate care pot servi ca veritabile surse de inspirație pentru posibilele demersuri adecvate, propun o viziune prospectivă, pe termen lung, insistând asupra necesității înscrierii „generațiilor viitoare” ca nouă categorie juridică incontestabilă. Rezonanțe notabile sunt înregistrate și în privința conferirii unui statut juridic special naturii și/sau componentelor sale. Sunt formulate principii comune, precum cel al *responsabilității* intra și intergeneraționale, cel al *echității* și cel al *solidarității* între ființele umane și Planetă. Se consacră, totodată, un „drept la mediu sănătos” cu tendința de afirmare ca fundament al dreptului mediului. În fine, dacă toate împărtășesc o viziune generală asupra a ceea ce ar fi esența unui drept pentru mediu mai bine adaptat la exigențele crizei ecologice și umanitare actuale,

² Pentru o prezentare generală a subiectului, a se vedea *Dossier: Vers un pacte mondial sur le droit à l'environnement?*, în „Revue Juridique de l'Environnement” (RJE), no. 2/juin (2020); Mircea M. Duțu-Buzura, *Noi inițiative (globale) de dezvoltare a dreptului mediului*, în „Studii și Cercetări Juridice” nr. 1/2021, p. 141; Mircea Duțu, *Rezistențe, involuții și progrese în adoptarea unui pact global privind mediul*, în „Studii și Cercetări Juridice”, nr. 2/2019, p. 257-272.

³ Catherine Le Bris, *Vers un pacte mondial sur le droit à l'environnement. En attendant Godot*, Dossier, RJE no. 2/2020, p. 241-259.

⁴ Christian Huglo, Corinne Lepage, *Le projet de Déclaration universelle des droits de l'humanité de 2015*, Dossier, RJE no. 2/2020, p. 259-269.

⁵ Yann Aguilla, Jorge E. Viñuales, *Le projet de Pacte mondial pour l'environnement de 2017*, Dossier, RJE no. 2/2020, p. 279-309.

⁶ Michel Prieur, *Le projet de troisième Pacte International relatif au droit des êtres humaines à l'environnement de 2017*, Dossier, RJE no. 2/2020, p. 269-279.

nu lipsesc nici diferențele, care sunt însă cel mai adesea completare, și prin aceasta se îmbogățesc reciproc.

2. Emergența unei idei. Ideea elaborării și adoptării, în cadrul sistemului ONU relativ la drepturile omului, alături de cele două pacte din 1966 privind drepturile civile și politice și, respectiv, drepturile sociale, economice și culturale, a unui al treilea, *Pactul internațional privind drepturile de mediu* (în continuare denumit Pactul sau PIDM) s-a afirmat îndeosebi în contextul dezbaterilor politice și juridice care au urmat adoptării Acordului de la Paris privind clima (2015) și au relansat problema dezvoltării dreptului internațional al mediului, devenit și al climei, în perspectiva noii guvernante globale a crizei ecologice. Totodată, el se constituie într-o preocupare de diversificare a conținutului și consolidare a statutului dreptului drepturilor umane. Astfel, în 2016, Laurent Fabius, ministrul francez al afacerilor străine de atunci și organizator în această calitate a COP 21, invita la pregătirea unui pact universal pentru mediu „prin intermediul unui text de drept constant care să preia într-un tratat cu caracter obligatoriu principiile deja recunoscute ce fac obiectul unui consens, în special recunoașterea unui drept la un mediu sănătos care aparține fiecărei persoane”⁷. Din partea specialiștilor francezi venea răspunsul prin două propuneri de proiecte, unul vizând un pact global de mediu și altul al unui pact internațional privind dreptul de mediu. Propunerea completării celor două Pacte din 1966, reprezentând primele două generații de drepturi umane fundamentale, cu un al treilea nu era nouă; într-un articol publicat în 1977 în „*Courrier de l’UNESCO*” și preluând ideile lecției sale inaugurale a sesiunii de la Strasbourg a Institutului Internațional al Drepturilor Omului din iulie același an⁸, Karel Vasak (1929–2015) se pronunța în favoarea elaborării unei a treia categorii de drepturi ale omului, desemnată mai mult sau mai puțin inspirat, precum cea a „drepturilor de generația a 3-a” (sau de solidaritate). Denumirea a fost considerată înșelătoare (M. Prieur), căci așa cum arăta Alexandre Kiss, drepturile omului precedente nu dispăreau, când apăreau cele noi, ci se adăugau unele altora, întrepătrunzându-se și completându-se în semnificațiile și exercitarea lor. Primul anteproiect al unui al Treilea Pact (internațional relativ la drepturile de solidaritate, care cuprindea și dreptul la mediu) a rezultat, în anii 1980, din lucrările Conferinței Armand Hammer organizată în colaborare cu Institutul Internațional pentru Drepturile Omului. O teorie franceză prin excelență, așa cum a fost caracterizată de înșiși promotorii săi, teza unei categorii speciale de drepturi, cea de a treia generație, căreia să-i corespundă un document interstatal special de consacrare și reglementare, reprezentând un al treilea pilon al Declarației universale a drepturilor omului din 1948, de această dată consacrat exclusiv drepturilor de mediu, era astfel concretizată, în mod natural, tot în cadrul reflecției juridice aferente Hexagonului. Sub impulsul unei atari noi inițiative (oficiale) au fost formulate și promovate mai multe anteproiecte de documente pertinente⁹, printre care și cel de *Pact internațional privind drepturile de mediu* elaborat de CIDCE, redactat într-o formă inițială și supus atenției publice în 2017, sub coordonarea profesorului Michel Prieur și cu susținerea unui

⁷ L. Fabius, *Dans l’action contre le réchauffement climatique, le moment est venu d’accélérer*, „*Le Monde*”, 30 août, 2016.

⁸ K. Vasak, *Revisiter le troisième génération des droits de l’homme avant leur codification*, 1991.

⁹ Precum *Pactul (global) mondial pentru mediu*, elaborat de Clubul Juriștilor, coordonat de J. Aguila și prezentat în iunie 2017 *Declarația universală a drepturilor umanității* din 2015 (întocmită de un grup de experți francezi, în preajma COP 21 privind clima) și transmis de Președinția Republicii Franceze la ONU în aprilie 2016; pentru problemă, a se vedea: M. Torre-Schaub, *Les projets de Pacte mondial sur le droit à l’environnement: des dynamiques complémentaires et nécessaires*, „*Revue Juridique de l’Environnement*” no. 2/2020, p. 231 și urm.; M.M. Dușu-Buzura, *Noi inițiative (globale) de dezvoltare a dreptului mediului*, „*Studii și Cercetări Juridice*” nr. 1/2021, p. 141-153.

grup de lucru cuprinzând 28 de specialiști în materie proveniți din 15 țări din Europa, Africa, Orientul Mijlociu și America de Nord, Centrală și de Sud¹⁰, care avea să cunoască mai multe versiuni succesive.

În fine, la 10 mai 2018 prin rezoluția A/72/L a Adunării generale a ONU *Către un pact mondial de mediu*, se instituia un grup special de lucru pentru a definitiva inițiativa promovată de Franța în vederea lansării proiectului adoptării unui Pact Mondial pentru Mediu, care să consacre dreptul uman la un mediu sănătos¹¹. Chiar dacă demersul a eșuat în cele din urmă (2019), el reflectă totuși voința unei majorități a statelor în favoarea unei recunoașteri universale a dreptului la mediu, incluzând și dimensiunea sa climatică și sprijinea ideea că se impune ca eforturile în sensul concretizării sale să fie continuate.

Se putea constata, așadar, cristalizarea unui cvasi consens științifico-juridic și politic asupra nevoii recunoașterii și garantării drepturilor la mediu și climă într-o ecuație a codificării dreptului internațional constant pertinent, sub forma unui pact special, adăugat celor două preexistente și circumscris aceleiași viziuni onusiene, inițiată prin Declarația universală din 1948.

3. Premise și fundamente. Relațiile tot mai strânse și mai diverse între drepturile omului și dreptul mediului au fost promovate consecvent în cadrul Consiliului pentru Drepturile Omului al Națiunilor Unite de la Geneva unde, începând cu 1988, au fost adoptate mai multe rezoluții în acest sens; în 1994, Raportul Ksetini a propus proiectul unui text internațional denumit *Declarația principiului privind drepturile omului și mediul*, iar în 2012 s-a desemnat un expert independent, devenit în 2015 raportor special asupra chestiunilor obligațiilor relative la drepturile omului raportate la mijloacele de a beneficia de un mediu sigur, curat, sănătos și durabil. La rândul său, ideea de a completa cu un al treilea pact ansamblul ONU din 1966 are propria sa istorie. După afirmarea tezei unei a treia categorii (generații) de drepturi ale omului, cea a drepturilor de solidaritate (la pace, la dezvoltare, la mediu) la care s-a adăugat ulterior dreptul la patrimoniu comun al umanității, au urmat o serie de documente precum: *Declarația universală a drepturilor popoarelor* din 4 iulie 1976; *Declarația relativă la drepturile umanității* de la Buenos Aires din 11 noiembrie 1989; *Declarația universală a drepturilor colective ale popoarelor* (Barcelona, 1990) sau proiecte de genul celui redactat în 1981, relativ la drepturile de solidaritate (prof. A. Hammer, 1997) ori cel al unei convenții generale privind mediul, care regrupează principiile și regulile existente, al Comisiei de dreptul mediului a Uniunii Internaționale pentru Conservarea Naturii (UICN) de la Bonn (apărută în 5 ediții, prima din 1995, ultima publicată în 2015), care toate au constituit surse de inspirație pentru ultimele demersuri în materie. Drept fundamente juridice, proiectul CIDCE invocă mai întâi *Declarația universală a drepturilor omului* din 1948, care a recunoscut deja dreptul oricărei persoane la un nivel de viață suficient pentru a-i asigura sănătatea, bunăstarea sa și a familiei sale (art. 25-1), dar cel direct este considerat *Pactul internațional relativ la drepturile economice, sociale și culturale*, care consacră dreptul oricărei persoane de a se bucura de cea mai bună stare de sănătate fizică și mentală condiționată de „ameliorarea tuturor aspectelor mediului” (art. 12-2-b), iar pentru punerea în aplicare a acestor dispoziții este necesar a le completa printr-un protocol la Pactul relativ la drepturile economice, sociale și culturale ori printr-un al treilea Pact. Plecând de la acest text obligatoriu, care alătură mediul numai sănătății, dreptul internațional și drepturile naționale au completat și precizat, dar în mod dezordonat, conținutul acestor drepturi atașate mediului. Mai multe documente internaționale ulterioare, universale și regionale, cu forță juridică variabilă, au consolidat ideea existenței și au completat paleta

¹⁰ Textul de față, tradus în română de Ruxandra Dancea, reflectă versiunea din 28 martie 2024.

¹¹ A. Duțu, *Spre un pact mondial (global) privind mediul*, în „Studii și Cercetări Juridice” nr. 4/2018, p. 527 și urm.

drepturilor vizând conexiunea dintre om și mediul său de viață. În același orizont, *Pactul pentru viitor* adoptat de Adunarea generală a ONU la 22 septembrie 2024¹² invoca importanța unei „planete sănătoase” ca o garanție „pentru toate ființele umane” (considerentul 4) și sublinia angajamentul statelor „în favoarea unei cooperări internaționale fondată pe respectarea dreptului internațional” (considerentul 5). Totodată, *Declarația privind generațiile viitoare* (anexa a II-a a Pactului) proclamă drept unul dintre principiile directoare (nr. 5) ale multilateralismului onusian „Un mediu curat, sănătos și durabil, unde umanitatea trăiește în armonie cu natura”, care trebuie preservat, atacându-se de urgență cauzele și efectele nefaste ale schimbărilor climatice și intensificându-se acțiunea colectivă în favoarea protecției mediului.

Jurisdicțiile regionale privind drepturile omului, în grade diferite, au făcut legătura între drepturile omului și mediu într-o jurisprudență destul de dezvoltată, mai ales la nivel european.

În această privință, hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) din 9 aprilie 2024, pronunțată în cauza *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz și alții contra Elveției* (aff. no. 53600/20), a adus o contribuție jurisprudențială remarcabilă în domeniu, recunoscând, tot în baza art. 8 din Convenția (europeană) pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale „un drept al indivizilor la o protecție efectivă de către autoritățile statului contra efectelor nefaste grave ale schimbării climatice asupra vieții, sănătății, bunăstării și calității vieții lor” (§ 519), acceptându-se astfel că schimbarea climatică trebuie să fie analizată în mod diferit și că e legată, în același timp, de drepturile umane. În această privință statele sunt ținute la o serie de obligații pozitive.

În paralel cu asemenea progrese ale dreptului internațional, drepturile interne au consacrat mediul în constituțiile lor naționale, în prezent peste o sută de legi fundamentale consacându-l formal ca un nou drept fundamental de valoare constituțională, inclusiv într-un număr crescând de cazuri și în dimensiunea sa climatică.

Acest ansamblu de surse internaționale, regionale și naționale permite a considera că s-a constituit un început de cutumă internațională care justifică o codificare, așa încât statele ar fi invitate a adăuga un nou tratat privind drepturile omului care să consacre drepturile de mediu, adunând într-o expunere sistematică toate drepturile substanțiale și procedurale care decurg și sunt deja recunoscute în materie. Este vorba, în același timp, de a transforma „principiile dreptului mediului” enunțate la Rio în 1992 „în veritabile drepturi individuale și colective justițiabile”.

4. Confirmarea și afirmarea sistemului drepturilor de mediu. În mod declarat și conform naturii întreprinderii anunțate, proiectul preconizatului pact ne propune o asamblare și dispunere structurală după modelul celor două precedente onusiene din 1966, a prevederilor privind drepturile de mediu răspândite în diverse instrumente politico-juridice internaționale pertinente. Adunarea, sintetizarea, corelarea, amenajarea și prezentarea într-un document internațional cu vocație universală și de anvergură mondială reprezintă primul merit al demersului CIDCM. El e urmat de o serie de aspecte pozitive și de valențele intrinseci codificării (de stimulare și dezvoltare a dreptului drepturilor de mediu), îmbogățire, nuanțare și explicitare a principiilor fondatoare ale dreptului mediului, deschiderea spre anumite categorii de populații, deosebit de vulnerabile în plan ecoclimatic și necesitând, în consecință, o protecție specială, luarea în considerare a mizelor ecoclimatice de amploare și anvergură planetară și, *last but not the least*, de contribuții semnificative la recunoașterea dreptului la climă sigură și stabilă.

¹² *Le Pacte pour l'avenir*, Résolution adoptée par L'Assemblée générale le 22 septembre 2024, A/RES/79/1.

Din această perspectivă, elaborarea proiectului *Pactului internațional privind drepturile de mediu* reprezintă nu numai o întreprindere tehnică, un act de legistică, ci și o veritabilă operă de creație legislativă, acordând, prin formulare și în context, semnificații noi și potențialități superioare de expresie și garantare a drepturilor umane privind mediul și clima.

Pe conținut, proiectul celui de al treilea pact nu introduce în dreptul internațional noi concepte, ci, pur și simplu, îndeamnă a lua act de ceea ce s-a dobândit până acum în materie și la a împiedica orice regresie a drepturilor legate de mediu. El vizează a evidenția că cea mai mare parte a acestora din urmă pot fi atașate dreptului omului la mediu și se pot declina în drepturi individuale potrivit tradiției drepturilor omului, fără a neglija, totuși, posibilitatea recunoașterii anumitor drepturi colective particularizate, precum dreptul la asociere¹³. Documentul preconizat pleacă de la constatarea că protecția mediului nu poate fi realizată prin simpla atașare indirectă, prin rigoșeu la drepturile omului clasice. Dacă exercitarea completă a drepturilor civile și politice, precum și a drepturilor economice, sociale și culturale a devenit în secolul al XXI-lea imposibilă fără recunoașterea dreptului ființelor umane la mediu, astăzi nu mai e posibil de a trata mediul ca o chestiune marginală în societate. O recunoaștere solemnă care să confirme toate angajamentele trecute ale statelor în materie de mediu și să concretizeze în plan juridic realitatea din prezent introducând mediul în familia drepturilor omului ar constitui un imbold și pentru dezvoltări viitoare relevante. Din această perspectivă proiectul celui de al treilea Pact „se inspiră din litera celor două prime Pacte din 1966, modernizând-le și înverzindu-le, dar sprijinindu-se pe mecanisme de control al drepturilor omului deja acreditate”.

Răspunzând nevoii manifestate cu precădere în ultimul deceniu, de urgență și adoptare a unui instrument politico-juridic atotcuprinzător, sistematizat și eficient de consacrare și garantare a drepturilor de mediu, inclusiv de climă, un atare document ar putea fi mai mult decât o declarație de drepturi¹⁴ și mai degrabă un pact, alături de și împreună cu cele două pacte din 1966, în cadrul „blocului dreptului internațional al drepturilor omului”. Deteriorarea continuă și accelerată a mediului și realitatea urgenței ecoclimatice au adus în atenția preocupărilor publice și de reglementare o asemenea temă și în măsura în care „drepturile omului sunt o formă de reziliență în fața degradării mediului” (preambul, considerentul 11). Proiectul PIDM e conceput astfel ca un instrument internațional complex, menit să completeze, în viziune și pe conținut, cele două pacte onusiene preexistente în materia drepturilor omului din 1966 prin adăugarea, într-o viziune completatoare și în interdependență cu acestea. *Preambulul* său precizează o atare apartenență, evocând principiile acestora și raportarea la Carta ONU (1948) și la Declarația universală a drepturilor omului (1948). Revendicându-se direct ca un nou pilon al acestui document fondator, el se legitimează pe considerentul că „în conformitate cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, idealul ființei umane libere, eliberată de teamă și de mizerie nu poate fi realizat numai dacă sunt create condițiile care să permită ca toate popoarele să se poată bucura de drepturile lor de mediu, precum și de drepturile lor civile, politice, economice, sociale și culturale” (Preambul, considerentul 3). Ca ansamblu normativ, proiectul de Pact cuprinde 42 de articole, distribuite în cinci părți diferite și o anexă, urmând structura tehnică a documentelor onusiene de gen. El ne oferă o viziune sistemică asupra drepturilor umane de mediu, privite în dinamica și diversitatea lor și le conferă deschiderea climatică. Se răspunde astfel și imperativului major, impus chiar de

¹³ M. Prieur, *Troisième Pacte international relatif au droit des êtres humains à l'environnement (projet de)*, în: M. Torre-Schaub, A. Jézéquel, B. Lormeteau et A. Michelot (dir.), „Dictionnaire juridique du changement climatique”, Editions Mare&Martin. Paris, 2022, p. 539-540.

¹⁴ V. Jeanne, *L'intérêt d'une nouvelle déclaration des droits environnementaux: le projet de Pacte international des droit environnementaux*, în „Droit de L'Environnement” no. 334, Juillet-Aôut 2024, p. 296.

definiția mediului și pertinent materiei drepturilor omului al unei dispunerii structurate și articulate a dispozițiilor normative referitoare la recunoașterea și garantarea drepturilor la mediu, constituite, la rândul lor, într-un corpus în plină afirmare. Un sistem se caracterizează printr-un ansamblu de elemente, existența de relații strânse între acestea și caracterul globalizant (ori de unitate organizată) al lui¹⁵. Ceea ce induce la instituirea de norme și dispunerii de reglementări globalizante, menite să exprime interdependență și coerență și, în cele din urmă, transparență, accesibilitate și eficiență. Aceasta presupune și implică deopotrivă o reflecție teoretică, perspectivă și o metodă sistemică în construirea dreptului mediului ca disciplină științifică și o opțiune de abordare a reglementării drepturilor fundamentale aferente (prin codificare). Este o altă exigență majoră căreia încearcă a-i răspunde proiectul de pact.

4.1. *Codificarea și stimularea dezvoltării dreptului drepturilor la mediu.* Preambulul, în șaptesprezece puncte, stabilește filiere ideatico-reglementare a preconizatului protocol, prefigurează situarea sa în sistemul onusian al drepturilor omului și desemnează câmpul de operare al corpusului de reglementări avute în vedere. Sunt expuse motivele care ar justifica și ar impune un atare demers: imperativul recunoașterii drepturilor umane de mediu la nivel universal, ca o cerință a consolidării păcii, statului de drept și democrației. În același timp, adoptarea documentului nu ar putea decât să adauge la panopia instrumentelor juridice disponibile și să le sporească eficiența lor generală. Asemenea tuturor drepturilor fundamentale și cele ale mediului „derivă din demnitatea inerentă persoanei umane” (punctul 1); tot așa, împreună au un caracter universal, indivizibil și interdependent (pct. 4). În termenii Pactului, mediul „trebuie înțeles în toate dimensiunile sale, inclusiv uscatul, apa oceanele, atmosfera și spațiul extraatmosferic”, iar drepturile aferente se „aplică tuturor resurselor de mediu” indiferent de statutul lor juridic [de bunuri publice, private sau comune] (pct. 7). Se recunoaște o nouă ecuație, cu componente indivizibile reprezentate de pace, statul de drept al mediului, respectarea drepturilor omului, dezvoltarea durabilă și protecția mediului, „pe o planetă viabilă în limite planetare” (pct. 5).

Din perspectiva unei atari viziuni de abordare, prima parte (*Drepturi și obligații*) constituie elementul central al documentului. Ea proclamă dreptul la un mediu curat, sănătos și durabil (art. 1) într-o concepție globală a acestuia, deopotrivă în privința diferitelor sale componente, a condițiilor de realizare și a titularilor săi. El este însoțit de îndatoriri (obligații), atât pentru state, cât și pentru persoane. Spre deosebire de vocabularul celor două pacte anterioare din 1966, care vorbesc despre drepturile omului, textul proiectului utilizează sintagma *drepturi umane*, având în vedere raportarea mai generală și mai contextuală de genul proxim. Marea majoritate a articolelor aferente se intitulează „dreptul la...” spre a marca apăsăt justițiabilitatea lor, în scopul de a le distinge de simplele principii și de a împiedica tribunalul de a pretinde că textul nu are efect direct numai între state. Așa se face că, pentru concretizarea dreptului la mediu, sunt prezentate ca drepturi ale persoanei și o serie de drepturi extrase din principiile generale recunoscute în această ramură de drept: dreptul la un nivel ridicat de protecție a mediului și la *neregresiune* (art. 3); dreptul la *prevenirea* degradării mediului (art. 4); dreptul la *măsuri de precauție* (art. 5); dreptul la repararea daunelor cauzate mediului (art. 6); dreptul la *evaluarea impacturilor asupra mediului și sociale* (art. 7); dreptul la libertatea de opinie și de expresie (art. 9); dreptul la *informație* (art. 10); dreptul la *participare* (art. 11); *accesul la justiție* (art. 12); dreptul la educație (art. 13); dreptul la apă, la alimentație, la locuință (art. 2); dreptul populațiilor indigene (art. 17); dreptul persoanelor în caz de catastrofe și de persoane deplasate (art. 18). Nu s-a dorit ca Pactul să consacre formal un *drept al naturii*, întrucât această chestiune nu face încă obiectul unui consens internațional, deși

¹⁵ M. Prieur și alții, *Droit de l'environnement*, 9e édition, Editions Lefebvre Dalloz, Paris, 2023, p. 12.

acordarea personalității juridice anumitor entități naturale este în expansiune, inclusiv în Europa. Toate aceste drepturi și obligații trebuie să fie executate cu echitate, solidaritate între generații, fără discriminare și în cadrul unei dezvoltări care să asigure protecția perenă a mediului.

Partea a II-a a anteproiectului de pact e consacrată cooperării internaționale între statele părți pentru crearea condițiilor favorabile realizării drepturilor astfel enunțate. În concret, este vorba de o obligație de cooperare internațională, care impune o îndatorire de asistență pentru aplicarea drepturilor de mediu și se instituie o cooperare specială în caz de catastrofă și de situație de urgență. Se are în vedere, în special pentru aceasta, „monitorizarea, evaluarea, conservarea, protejarea și restabilirea sănătății și integrității sistemelor terestre [art. 21 alin. (2)]. Ea cere respectarea principiului cooperării și angajează statele să asigure, la nevoie, o asistență, un transfer de tehnologii și o cooperare inclusiv de ordin juridic. Obligația de a notifica o catastrofă și de a fi gata a acorda o asistență reciprocă valorifică o serie de precedente relevante. Referitor la regulile de interpretare a Pactului, în afara regulilor clasice stabilite prin Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor, se prevede că exercitarea drepturilor recunoscute în pact nu pot aduce atingere drepturilor naturii ori a unora dintre elementele sale care sunt uneori recunoscute în diverse state.

Cea de a treia parte a proiectului PIDM stabilește cadrul de punere în aplicare în mod efectiv a drepturilor și a obligațiilor enunțate (art. 24), menționând restricționarea limitării drepturilor [care sunt admise a fi stabilite numai prin lege și exclusiv în măsura compatibilă cu natura acestor drepturi și în vederea favorizării protecției mediului și a bunăstării într-o societate democratică] (art. 25).

Partea a IV-a („Urmărire și conformitate”) se inspiră din dispozițiile pactelor ONU din 1966 și propune instituirea unui Comitet pentru drepturile de mediu, care să aibă ca sarcină monitorizarea și examinarea respectării drepturilor și obligațiilor stabilite în acest cadru. Respectivul control se realizează în special prin redactarea unui raport anual (art. 34), precum și prin posibile reclamații din partea oricărui stat-parte (art. 29) ori a persoanelor particulare (art. 30) privind încălcări ale prevederilor Pactului de către o altă Parte. Este vorba apoi de măsuri clasice în dreptul internațional public: obligații de a face rapoarte la fiecare patru ani și posibilitatea de a prezenta comunicări fie interstatale, fie individuale. Această posibilitate de a reclama în fața unui *compliance committee* buna respectare a documentului reprezintă un instrument esențial care dă indivizilor și organizațiilor neguvernamentale o adevărată „putere juridică de protest” și de reclamație, obligând statele să reacționeze și să progreseze în protecția efectivă a drepturilor astfel consacrate.

Pentru a nu „îngreuna mașina birocratică a ONU”, proiectul a ales o procedură mai simplă: organul onusian preconizat cu controlul respectării prevederilor documentului este cel care există deja și operează în privința Pactului relativ la drepturile sociale, economice și culturale, respectiv Comitetul creat în 1985. Referitor la procedură, din rațiuni asemănătoare, proiectul trimite la cea deja existentă în Protocolul facultativ din 10 decembrie 2008 la Pactul privind drepturile economice, sociale și culturale. În acest fel, se dorește ca prin adoptarea acestui pact să se consolideze drepturile legate de mediu, unindu-le strâns de drepturile omului și evitând pe cât posibil, îngreunarea structurilor existente. Procedura efectuării acestor comunicări e stabilită în anexă.

În fine, partea a V-a („Dispoziții finale”) cuprinde prevederi referitoare la semnarea, ratificarea, aprobarea, acceptarea și aderarea la Pact, deschis spre semnare oricărui stat membru al ONU și al instituțiilor sale specializate, precum și organizațiilor de integrare regională (art. 35). Această ultimă secțiune cuprinde un articol (nr. 3) relativ la aplicarea cu titlu provizoriu a textului în cauză, permițându-se astfel anticiparea intrării sale în vigoare și facilitarea punerii sale efective în aplicare (art. 37).

În mod evident, PIDM tinde, prin conceperea, distribuirea prevederilor și tehnica de punere a sa în aplicare să se înscrie în continuitatea instrumentelor internaționale în materia drepturilor omului și, în același timp, să deponă efortul de a adapta reglementările pertinente la particularitățile problemelor de mediu. Se urmează întocmai structura clasică a pactelor din 1966 și spre justificarea codificării a dreptului constant fiecare text este însoțit, după caz, de referințe la sursa de inspirație aparținătoare documentelor internaționale preexistente și ale căror prevederi sunt preluate, corelate și sistematizate.

4.2. *O codificare prin sistematizare a dreptului constant în materie.* Proiectul de pact ne propune o codificare, într-o viziune sistemică a drepturilor de mediu propriu-zise și în dimensiunile ecoclimatice ale celor pendinte. Se subliniază și se exprimă în termeni adecvați interdependența dintre gradul de conservare a mediului și drepturile omului. În *Preambulul* său, și cu titlu justificativ, se invocă faptul că „degradarea mediului, care afectează în mod inevitabil întreaga umanitate, este adesea însoțită de încălcări directe sau indirecte ale drepturilor omului, în special ale dreptului la viață, dreptului la sănătate, dreptului la apă, dreptului la alimentație, dreptului la viață privată și drepturilor procedurale” (punctul 9). În același timp, consacrand o categorie specială a „drepturilor omului în legătură cu mediul” (art. 2) – dreptul la sănătate, în viziunea *one health*, accesul la apă potabilă, dreptul la alimentație sănătoasă, dreptul la locuință adecvată – cu un statut oarecum intermediar, de intersecție se accentuează viziunea sistematic-integrativă a documentului. Atari dispoziții, alături de altele, ilustrează o reflectare a conceptului potrivit căruia mediul constituie cadrul realizării drepturilor umane, iar degradarea acestuia generată în special de schimbarea climatică reprezintă o amenințare pentru exercitarea drepturilor fundamentale și a activităților umane în general. Reținând și exprimând o atare concepție asupra dreptului la mediu, PIDM contribuie la promovarea dimensiunii universaliste și integratoare a acestuia. Din punctul de vedere al concepției generale, dreptul la un mediu sănătos e considerat ca indisociabil principiilor dreptului mediului, ceea ce a determinat gruparea în prima parte a unui articol care să consacre dreptul la mediu și 17 articole rezultate din principiile domeniului existente sau pe cale a deveni. Ca urmare, dreptul la mediu în general nu poate să fie disociat de principiile dreptului mediului care nu sunt în realitate decât drepturi cu caracter specific sau în curs de devenire.

4.3. *Îmbogățirea și nuanțarea conținutului principiilor fondatoare ale dreptului mediului.* Așa cum s-a remarcat, drepturile cuprinse în proiect se sprijină și exprimă în mare măsură semnificațiile anumitor principii fondatoare ale dreptului mediului și al climei, precum cele ale precauției, prevenirii sau neregresionii. Chiar dacă relativ în mod larg prevăzute în dispoziții internaționale, europene sau constituționale, în privința lor textele PIDM au operat o îmbogățire, precizare și clarificare a conținutului aferent, în special spre a permite realizarea efectivă a drepturilor la care se referă și să anticipeze anumite obstacole ale punerii lor în aplicare. O atare precizare se degajă mai ales în ceea ce privește drepturile procedurale de mediu. Așa se face că referitor la accesul la informațiile de mediu, participarea la procesul decizional ori accesul la justiție în materie de mediu, fiecare din respectivele drepturi e prefigurată luându-se în considerare parametrii care să permită o mai bună exercitare a lor. Astfel, dreptul la informații privind mediul nu poate fi exercitat decât cu condiția ca acestea să fie „divulgate într-un mod pertinent, inteligibil și disponibile la un cost rezonabil, inclusiv prin intermediul tehnologiilor informației și comunicării” [art. 10 alin. (3)]. Același lucru e valabil și pentru dreptul de a participa la procesul decizional privind mediul. În afară de faptul ca procesele decizionale respective să fie înțelese în sensul cel mai larg posibil, el se exercită mai ales printr-o „participare deschisă și incluzivă... care să fie adaptate la caracteristicile sociale, economice, culturale, geografice și de gen ale publicului” [art. 11 alin. (3)]. Abordarea sa incluzivă facilitează utilizarea lui de un număr cât mai mare de subiecți și evită ca nici măcar cea mai mică parte din populație să nu-l exercite. O atare deplină

garanție juridică a drepturilor procedurale de mediu, supuse în concret la diverse constrângeri materiale și logistice, tinde să faciliteze punerea lor în aplicare.

4.4. *Deschiderea PIDM la anumite categorii de populație.* Textul proiectului de pact ține cont în mod explicit și adecvat de situația anumitor categorii de populație expuse mai mult la mizele de mediu. Chiar dacă prevederile în cauză folosesc o abordare globală vizând „oricare persoană și toate popoarele” (art. 1 și 2), totuși se interesează în mod deosebit de drepturile privind mediul ale populațiilor indigene și tribale (art. 17), ale copiilor și tinerilor (art. 15) și ale femeilor (art. 14). „Dreptul la egalitate de gen și la măsuri care țin cont de problemele de gen pentru a face față schimbărilor climatice și degradării mediului” [art. 14 alin. (2)] își găsește în acest mod un ecou în materie climatică în condițiile în care numeroase studii au arătat că femeile sunt vizate sub un dublu aspect de un atare fenomen: pe de o parte întrucât ele contribuie mai mult la practicile cele mai virtuoză pentru combaterea schimbării climatice, iar pe de alta deoarece sunt mai afectate de consecințele dereglării climei. La fel, recunoașterea de drepturi de mediu pentru copii și tineri își găsește justificarea pertinentă prin aceea că, dincolo de aspectul clasic al luării în considerare a generațiilor viitoare, aceștia sunt expuși în mod particular la bulversările ecoclimatice. Nu în ultimul rând, o atare recunoaștere e impusă prin aceea că ei sunt categoriile cele mai interesate de viitorul ecologic al planetei și se implică din ce în ce mai puternic în acțiune pentru protecția mediului și a climei.

4.5. *Luarea în considerare a mizelor ecoclimatice de amploare.* După ce în considerentul 8 al *Preambulului* se subliniază caracterul de „amenințare vitală pentru generațiile prezente și viitoare” al marilor probleme și riscuri planetare (induse de dereglarea climei, pierderea accelerată a biodiversității, degradarea aerului, a uscatului și oceanelor, pandemii și răspândirea bolilor infecțioase) și impactul lor negativ asupra exercitării depline a drepturilor umane, inclusiv a celor de mediu, documentul cuprinde dispoziții specifice, în partea sa de reglementare, referitoare la statutul apărătorilor mediului (art. 16) și, respectiv, la deplasații de mediu (art. 18). Sunt aspecte de o mare actualitate, așa cum ne arată experiențele pertinente din diferitele părți ale lumii și care, în condițiile adoptării unui instrument juridic internațional privind drepturile de mediu, cu rezonanțele sale în plan regional și național, vor dobândi o amploare și semnificații consistente. În plus, pe această cale se oferă un temei juridic expres și se conferă o perspectivă integratoare demersurilor regionale, precum cel european în materie de migrații, în privința dimensiunii sale ecoclimatice.

4.6. *Recunoașterea (parțială) a dreptului la o climă sigură și stabilă.* Unul din meritele incontestabile ale proiectului PIDM e acela de a considera clima ca un element component al mediului și, în această calitate, dreptul la un mediu curat, sănătos și durabil include și dreptul la o climă sigură și stabilă. În consonanță cu o viziune integrată a mediului promovată în *Preambul*, în sensul luării în considerare a tuturor dimensiunilor sale, care cuprind și atmosfera, și în consecință dreptul la mediu i se aplică și acesteia (pct. 7), iar catastrofele, inclusiv cele induse de schimbările climatice sunt considerate a afecta din ce în ce mai mult exercitarea tuturor drepturilor, inclusiv dreptul la mediu (pct. 8), în aceeași perspectivă în articolul 1 se consacră dreptul oricărei persoane și al tuturor popoarelor la o climă sigură și stabilă în cadrul drepturilor la mediu, alături de cele la ecosisteme sănătoase și la biodiversitate, la un mediu netoxic, un aer curat, o cantitate de apă potabilă suficientă și alimente sănătoase produse într-un mod durabil. Dimensiunea climatică expresă mai apare menționată în privința dreptului la educație și formare în materie de mediu și climă [art. 13 alin. (1)], a egalității de gen și la măsuri care țin cont de probleme de gen pentru a face față schimbărilor climatice și degradării mediului [art. 14 alin. (1)], drepturile copiilor și tinerilor privind mediul, incluzând și o climă sigură și stabilă [art. 15 alin. (1)]. De asemenea, notificarea rapidă ce incumbă părților privește orice situație de urgență de mediu și climatică [art.

23 alin. (1)]. Autonomizarea unui drept (la climă sigură și stabilă) și specificitatea sa în raport cu celelalte drepturi de mediu s-au manifestat pregnant și în prima jurisprudență a CEDO privind clima (hotărârea din 9 aprilie 2024, cauza *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz et autres c. Suisse* (no. 53600/20) acordându-se o protecție particulară climei. Potrivit Curtii de la Strasbourg, nu ar fi „nici adecvat, nici apropiat” de a se urma jurisprudența sa de mediu și s-a dezvoltat astfel o abordare mai adaptată¹⁶.

Declinarea drepturilor de mediu în ipoteza dreptului la o climă stabilă și sigură reprezintă o direcție importantă de consolidare a sistemului acestora care își găsește în adoptarea unui pact special în materie un mijloc important de afirmare.

5. Concluzii. Din preocuparea de a-l promova în arena internațională spre adoptare, proiectul PIDM a fost tradus până acum în 11 limbi (spaniolă, franceză, italiană, japoneză, coreeană, vietnameză, chineză, ucraineană, arabă, portugheză și acum în română) și a făcut obiectul unor prezentări pertinente în doctrină. Cea de față e menită, la fel, a-i servi la consolidarea ideatică a nevoii de adoptare și la împlinirea practică a demersului oficial. Se așteaptă acum găsirea de cât mai multe state voluntare pentru a aduce textul în fața Consiliului Drepturilor Omului al ONU de la Geneva. Se speră, totodată, că statele sponsori ai celor două rezoluții – 48/13 din 8 octombrie 2021 a acestuia și 76/300 a Adunării generale a ONU din 28 iulie 2022 – vor fi promotorii Pactului.

Nu mai puțin de 35 de state au confirmat oficial importanța recunoașterii și a caracterului efectiv ce ar trebui să-l aibă de acum înainte dreptul la un mediu curat, sănătos și durabil prin rezoluția 52/23 din 4 aprilie 2023 a Consiliului Drepturilor Omului. În scopul ca Uniunea Europeană să poată participa la acest elan universal în favoarea drepturilor la mediu, în conformitate cu dreptul unional-european și Pactul Verde, proiectul celui de-al treilea pact prevede în art. 35 că organizațiile de integrare pot adera la acest document și participa activ la aplicarea prevederilor și promovarea idealurilor sale. De remarcat, în acest context, că Comisia Europeană a susținut în demersul său de promovare oficială inițiativa unui pact global privind mediul vizând codificarea și conferirea unui caracter obligatoriu la nivel internațional, principiile de bază în domeniu¹⁷.

Adoptarea și intrarea în vigoare a celui de-al treilea pact internațional privind drepturile omului, cel referitor la drepturile de mediu, ar avea un impact deosebit, major și fondator chiar deopotrivă în planul dreptului pozitiv și în cel al științei sale. Astfel, inserarea unui atare instrument internațional în sistemul onusian de protecție a drepturilor omului și în viziunea clasică a Declarației din 1948 ar conduce la consacrarea drepturilor umane de mediu ca o a treia categorie, complementară și interdependentă, alături de drepturile civile și politice și, respectiv, cea a drepturilor sociale, economice și culturale. Aceasta ar conduce la consolidarea sistemului general al drepturilor umane, sporirea rezilienței sale față de noile amenințări socio-economice și naturale și dezvoltarea „blocului dreptului internațional al drepturilor omului. Totodată, în baza noului pact s-ar structura, particulariza și afirma în acest cadru un veritabil *drept internațional al drepturilor umane de mediu* ce ar stimula major cooperarea internațională în materie, precum și dezvoltări pertinente în planul reglementărilor regionale și naționale de profil. S-ar accentua și evidenția astfel caracterul de drept global și planetar al dreptului mediului, construit în jurul a două valori

¹⁶ A. Stevignon, M. Torre-Schaub, *Epilogue dans l'affaire des Aînées pour le climat: La Cour européenne des droit de l'homme rend une décision remarquable*, „Actualité Dalloz”, 29 avril 2024.

¹⁷ D. Calleja y Crespo, *La conciliation entre la protection de l'environnement et les droits fondamentaux*, în Conseil d'Etat, Droit et débats, „L'environnement: les citoyens, le droit, les juges”, La Documentation française, 2022, p. 63.

esențiale: ființa umană și orice formă de viață pe de o parte, echilibrele (biologice) planetare pe de altă parte, caracterizat din punct de vedere științifico-normativ ca unul transversal, transnațional, transdisciplinar și chiar transtemporal. Pactul ar constitui, în același timp, o bază sporită pentru revendicările aferente contenciosului de mediu și climă, aflat în plină afirmare și ar favoriza dezvoltarea unei jurisprudențe reprezentative în materie.

Nu în ultimul rând, prin *Pactul internațional privind drepturile de mediu* s-ar adăuga un pilon indispensabil, vizând cadrul drepturilor fundamentale, afirmându-se un nou capitol de „mare drept” („grand droit”), definit ca unul macroscopic ori sintetic, precum cele rezultate din Conferința de la Rio (1992) și Acordul de la Paris (2015) al dreptului mediului.

Ca stat membru al ONU și al UE, tradițional atașată dezvoltării și respectării dreptului internațional și activ implicată în elaborarea politicilor și reglementărilor interstatale privind mediul și clima, România și Școala sa de drept al mediului, se pronunță consecvent în favoarea consacării și garantării depline a drepturilor umane, inclusiv a celor de mediu și în acest context înțelege să contribuie la promovarea proiectului CIDCE al unui al treilea pact relativ la drepturile omului, cel privind drepturile umane de mediu.